

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

KATARINA BERGLEZ

RAZVOJNA POT OTOKA CIPRA

KONVERGENCA CIPRSKIH GOSPODARSTEV
NA PODLAGI NJUNE DRUŽBENE SPOSOBNOSTI

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA 2006

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

KATARINA BERGLEZ

MENTORICA: doc.dr. MAJA BUČAR

RAZVOJNA POT OTOKA CIPRA

KONVERGENCA CIPRSKIH GOSPODARSTEV
NA PODLAGI NJUNE DRUŽBENE SPOSOBNOSTI

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA 2006

ZAHVALA

Za izčrpno pomoč pri pripravi in pisanju diplomskega dela se zahvaljujem svoji mentorici doc. dr. Maji Bučar ter svojim staršem, ki so me pri tem ves čas podpirali.

RAZVOJNA POT OTOKA CIPRA: Konvergenca ciprskih gospodarstev na podlagi njune družbene sposobnosti

Za trajnostni gospodarski razvoj posamezne države in razvojno dohitevanje drugih ekonomsko najrazvitejših držav je družbena sposobnost, kot jo definira Abramovitz, eden izmed bistvenih dejavnikov. Družbena sposobnost določa sposobnost neke države, da se prilagodi novi naprednejši tehnologiji in jo kar najučinkoviteje izrabi. Najvplivnejši elementi družbene sposobnosti so kakovost človeških virov, institucionalna organiziranost družbe ter vladne politike za gospodarski razvoj. Študija politične in gospodarske zgodovine otoka Cipra dokazuje, da je bistven razlog za razvojno vrzel med grškociprsko in turškociprsko narodnostno skupnostjo prav razlika v stopnjah njunih družbene sposobnosti. Zaradi proaktivne razvojne politike in visoke družbene sposobnosti je grški Republiki Ciper uspel preboj med najbolj razvita gospodarstva zahodnega sveta. Nasprotno je šibka in neprilagodljiva družbena sposobnost turške skupnosti ob mednarodni izolaciji njihove nepriznane državne entitete Turške republike Severni Ciper (TRSC) povzročila njeno gospodarsko zaostajanje. Izolacija je drugi pomemben razlog za širok ekonomski razkorak med ciprskima skupnostima. Za gospodarski napredek manj razvitega turškega dela Cipra oziroma njegovo dohitevanje naprednega grškega dela bo nujno izboljšanje družbene sposobnosti TRSC.

Ključne besede: družbena sposobnost, gospodarski razvoj, konvergenca, Ciper

CYPRUS DEVELOPMENT PATH: Convergence of two Cyprus economies based on their social capability

Social capability as defined by Abramovitz is a very important factor of a sustainable economic development of any country and for its catching up with the more developed countries. Social capability is a capability of a country to adapt and use the modern technology as best as possible. The core elements of social capability are the quality of human resources, institutional framework and governmental development policies. Analysing the political and economical history of Cyprus shows that the difference of levels of social capability between the Greek and Turkish Cypriots can indeed explain the actual development gap between the both communities on the island. Due to proactive development policies and a strong social capability the Greek populated Republic of Cyprus managed to catch up with the most developed economies of the Western world. On the other hand, the weaker and less flexible social capability of Turkish Cypriots, as well as the international isolation of the unrecognized entity of Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC), attributed to their economical lagging behind. The isolation is another important reason for the wide economic gap between the both communities. For the TRNC to catch up with the more developed Greek Cypriots the strengthening of their social capability will be of vital importance.

Key words: social capability, economic development, convergence, Cyprus

KAZALO

Seznam tabel

Seznam kratic

1. UVOD.....	8
2. EKONOMSKA KONVERGENCA IN DRUŽBENA SPOSOBNOST	12
2.1 Temeljni koncepti in pojmi.....	12
2.2 Ekonomska konvergenca in razvojno dohitevanje.....	14
2.3 Koncept tehnološke skladnosti.....	16
2.4 Koncept družbene sposobnosti.....	17
2.4.1 Elementi družbene sposobnosti.....	19
2.5 Sklep.....	22
3. PREGLED ZGODOVINE OTOKA CIPRA.....	24
3.1 Ciper do sredine 19. stoletja.....	24
3.2 Ciper pod britansko oblastjo.....	25
3.3 Neodvisna ustavna Republika Ciper.....	28
3.4 Ciper postane in ostane razdeljen otok.....	31
4. CIPRSKO GOSPODARSTVO SKOZI MODERNO ZGODOVINO.....	34
4.1 Obdobje britanske kolonije do 1960.....	34
4.2 Obdobje Republike Ciper 1960–1974.....	34
4.3 Republika Ciper po letu 1974.....	37
4.4 Gospodarski položaj turškociprske skupnosti.....	40
4.5 Mednarodna izolacija in embargo nad turškimi Ciprčani.....	46
4.6 Prisotnost mednarodnih institucij za razvojno pomoč.....	48
4.7 Primerjava ciprskih gospodarstev danes.....	49

5. DRUŽBENA SPOSOBNOST CIPRSKIH GOSPODARSTEV.....	52
5.1 Družbena sposobnost Republike Ciper.....	52
5.2 Družbena sposobnost TRSC.....	53
6. KONVERGENCA CIPRSKIH GOSPODARSTEV.....	57
7. ZAKLJUČEK.....	63
8. LITERATURA.....	66
8.1 Primarni viri.....	66
8.2 Sekundarni viri.....	67
8.2.1 Internetni viri.....	72
PRILOGE.....	74

Seznam prilog

SEZNAM TABEL

Tabela 1:

Glavni ekonomski indikatorji južnega in severnega dela Cipra, izbrana leta.....42

Tabela 2:

Primerjava glavnih gospodarskih kazalcev Republike Ciper in TRSC, 2003.....45

SEZNAM KRATIC

BDP	bruto družbeni proizvod
BDP	Bicommunal Development Programme (Bikomunalni razvojni program)
CYP	Cypriot Pound (ciprski funt)
EBRD	European Bank for Reconstruction and Development (Evropska banka za obnovo in razvoj)
EGS	Evropska gospodarska skupnost
EIB	European Investment Bank (Evropska investicijska banka)
EOKA	Ethniki Organosis Kypriou Agoniston – 1955 (Narodna organizacija ciprskih borcev za boj proti britanski kolonialni oblasti)
EOKA-B	Ethniki Organosis Kypriou Agoniston – B 1971 (Narodna organizacija ciprskih borcev za boj proti turškim Ciprčanom)
EU	Evropska unija
EUR	evro
IBRD	International Bank for Reconstruction and Development (Mednarodna banka za obnovo in razvoj)
IMF	International Monetary Fund (Mednarodni denarni sklad)
KTTO	Kıbrıs Türk Ticaret Odası (Turškociprska trgovinska zbornica)
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Severnoatlantsko zavezništvo)
OZN	Organizacija združenih narodov
PFJ	Partnership for Future (Partnerstvo za prihodnost)
R & R	raziskave in razvoj
TL	turška lira
TRSC	Turška republika Severni Ciper
TMT	Türk Mukavemet Teşkilatı (Turška odporniška organizacija)
USD	United States Dollar (ameriški dolar)
UNDP	United Nations Development Programme (Razvojni program Združenih narodov)
UNFICYP	United Nations Force in Cyprus (Mirovne sile Združenih narodov na Cipru)
UNOPS	United Nations Office for Project Services (Projektne pisarne Združenih narodov)
ZDA	Združene države Amerike

1. UVOD

V današnjem času globaliziranega sveta gospodarstvo presega meje nacionalnih držav, multinacionalna podjetja se selijo v okolja, kjer lahko najbolj učinkovito izrabijo proizvodne faktorje in dosegajo največje dobičke. Gospodarsko uspešnost države pogojuje družbeno-ekonomsko razvojno stimulatívno okolje kot osnovni temelj za podjetniško iniciativnost domačih in tujih podjetij, inoviranje ter sprotno uvajanje koristnih novih tehnoloških, organizacijskih in upravljaljskih rešitev. Stimulatívno okolje z učinkovito infrastrukturno in institucionalno bazo je motor gospodarske rasti, saj ustvarja poslovne priložnosti in odpira nova delovna mesta z visoko dodano vrednostjo. Posledično povečanje davčnih prilivov države zmanjšuje pritiske socialnih transferjev in omogoča osredotočenost vladnih politik na doseganje dolgoročnih družbenih ciljev, kar vodi v izboljšanje splošnega življenjskega standarda vseh prebivalcev neke države. Gospodarsko manj uspešne države se zato na različne načine trudijo ujeti oziroma dohitevati vodilne ekonomske velesile. Z uvajanjem razvite tehnologije v svoje gospodarsko okolje so nekatere države, denimo »azijski tigri«, dokazale možnost preskakovanja velikega gospodarskega razkoraka. Proces razvojnega dohitevanja s tehnologijo pa ne poteka po preprostem univerzalnem receptu; za vzpostavitev trajnostne gospodarske rasti je nujna določena razvitost ekonomskih, socialnih, političnih in institucionalnih mehanizmov, tako javnih kot zasebnih. Stopnjo razvitosti omenjenih mehanizmov imenujemo »družbena sposobnost«¹ okolja. Le-ta določa, v kolikšni meri bo posamezna zaostajajoča država sposobna učinkovito prevzeti in implementirati nove tehnološke procese, da bo uspela premostiti razvojni prepad med sabo in ekonomsko razvitejšimi državami.

Ciper, po velikosti tretji sredozemski otok, že dobrih petdeset let vznemirja mednarodno skupnost zaradi ustvarjanja napetosti na pragu Bližnjega vzhoda. Ozadje problema je etnična poseljenost otoka, kjer so v številčni večini prebivalci grške narodnosti – grški Ciprčani, približno štirikrat manj je prebivalcev turške narodnosti – turških Ciprčanov.² Etnični skupnosti ločujejo narodnost, jezik, religija, kultura in tradicija. Vir ciprskega

¹ Pojem družbene sposobnosti (ang. social capability) in njegova opredelitev se pripisuje Mosesu Abramovitzu (1912–2000).

² Ker želim v diplomskem delu razlikovati med predstavniki grške narodnosti v Grčiji in na Cipru ter prebivalci turške narodnosti v Turčiji in na Cipru, uporabljam v nadaljevanju izraze »Grki« in »grški Ciprčani« ter »Turki« in »turški Ciprčani«.

spora, ki izvira iz časov britanske kolonialne nadoblasti na Cipru, je razhajanje v percepciji statusa obeh največjih narodnostnih skupnosti. Grški Ciprčani so bili zaradi svoje številčne premoči in tritisočletnega naseljevanja »Afroditinega otoka« prepričani v svoj dominantni položaj, turški Ciprčani pa so po tristo letih otomanske vladavine zahtevali pravico do statusa ene od dveh enakopravnih narodnosti na otoku. Nasprotovanja so prerasla politične okvire in nasilje med pripadniki obeh skupnosti je postalo žalostna slika Cipra v 20. stoletju. V procesu dekolonizacije po drugi svetovni vojni se je Ciper šele leta 1960 osvobodil britanskega kolonialnega jarma in postal samostojna republika dveh konstitutivnih narodov. Ustavna ureditev je upravljanje države sicer razdelila med grške in turške Ciprčane, vendar je njena zapletenost in neučinkovitost v zgolj treh letih povzročila še hujše medetnične nemire, politični razpad novoustanovljene države in fizično ločitev obeh skupnosti. Desetletje kasneje sta vojaški intervenciji obeh matičnih držav, Grčije in Turčije, razklali otok na pol. Prestolnica Nikozija tudi v tretjem tisočletju ostaja edino glavno mesto na svetu, ki je ločeno z mejo. Južni, tj. grškociprski del otoka je naslednik državnega statusa Republike Ciper, ki sicer v mednarodni skupnosti predstavlja celoten otok, vendar vlada nadzira le šest desetin otoškega teritorija. 1. maja 2004 je Republika Ciper postala polnopravna članica Evropske unije. Ostalih skoraj 40 odstotkov ozemlja na severnem delu otoka, ki ga že 30 let vojaško nadzorujejo turške sile, je pod oblastjo turških Ciprčanov. Od leta 1983 dalje ima severni del Cipra status samostojne, vendar mednarodno nepriznane države z imenom Turška republika Severni Ciper (TRSC).

Že od samosegregacije turškociprske skupnosti konec leta 1963 lahko govorimo o popolnoma ločenem gospodarskem razvoju grških in turških Ciprčanov. Prvi so v okviru Republike Ciper s politiko koordiniranega vladnega ekonomskega načrtovanja uspeli »čudežno« transformirati svoje gospodarstvo v moderno tržno usmerjeno ekonomijo zahodnoevropskega tipa in se vključiti v evropski gospodarski prostor. Medtem so se turški Ciprčani v boju za svoje politično in gospodarsko preživetje močno oslonili na Turčijo kot glavno in praktično edino podpornico. Svoje gospodarstvo so zaradi embarga s strani Republike Ciper in mednarodne izoliranosti popolnoma integrirali v turški ekonomski sistem ter prevzeli turško denarno valuto. Kljub izdatni razvojni pomoči Turčije pa je njihova ekonomija le počasi napredovala in ves čas močno zaostajala za vedno bolj razvitim južnim delom Cipra. Mednarodna izolacija in pomanjkanje pravih razvojnih vizij jih je potisnila v gospodarsko in družbeno izolacijo.

Danes njihov bruto domači proizvod dosega zgolj tretjino južnociprskega, tudi v stopnji produktivnosti TRSC daleč zaostaja za Republiko Ciper. Večja razvojna priložnost pa leži v žal neuspelem poskusu združitve otoka v okviru Annanovega načrta za Ciper iz leta 2004. Ciper sicer po propadlem referendumu ostaja razdeljen, vendar se Evropska unija in Organizacija združenih narodov ne nameravata odpovedati naporom za gospodarski razvoj severnega dela otoka in turškociprske skupnosti. Slednje je namreč nujno za kakršnokoli perspektivo politične združitve otoka v prihodnosti, uspešna ekonomska konvergenca obeh ciprskih gospodarstev pa bo ključnega pomena za preživetje morebitne skupne ciprske države.

– IDENTIFIKACIJA PROBLEMA

Od druge svetovne vojne dalje so se razvojni ekonomisti ukvarjali z vprašanjem, zakaj nekatere države hitreje kot ostale dohitevajo države tehnološke voditeljice. Vse več se jih strinja, da so za uspešno razvojno dohitevanje odločilnega pomena prav razlike v družbeni sposobnosti države. Za potrebe pričujočega diplomskega dela bom zanemarila znanstveno nerazdelanost in nepotrjenost teorije o družbeni sposobnosti ter poskušala dokazati njen vpliv na gospodarsko rast in razvojno dohitevanje na primeru razvojne poti otoka Cipra.

V diplomskem delu bom preučevala razloge za razhajanje v družbeni sposobnosti in posledični ekonomski razvitosti obeh delov Cipra ter vpliv slabše družbene sposobnosti severnega dela otoka oziroma TRSC na razvojno dohitevanje južnega dela otoka oziroma Republike Ciper. Ekonomsko razvitejša država turških Ciprčanov, kakršna je sedaj, bi se lažje vklopila v bizonalno ureditev združenega Cipra, kar bi politično, ekonomsko in družbeno koristilo prebivalcem obeh delov otoka. Pričujoča problematika konvergenca obeh gospodarstev na otoku je bistvena za uspešnost dolgoročne rešitve ciprskega vprašanja na politični ravni. Obenem pa lahko omenjena problematika znatno pripomore k boljšemu razumevanju razvojnih problemov drugih držav v razvoju.

– HIPOTEZE

V diplomskem delu bom preverjala naslednje hipoteze:

1. Za trajnostni gospodarski razvoj posamezne države in razvojno dohitevanje drugih ekonomsko najrazvitejših držav je družbena sposobnost, kot jo definira Abramovitz, eden izmed bistvenih dejavnikov.

2. Prav zaradi pomanjkanja vlaganja v izboljševanje in krepitev družbene sposobnosti je poleg ostalih omejitev (embargo in mednarodna izolacija) severni del Cipra zelo zaostal za jugom.

3. Za gospodarski napredek manj razvitega severnega dela Cipra (TRSC) oziroma njegovo razvojno dohitevanje moderno razvitega južnega dela (Republika Ciper) bo nujno izboljšanje družbene sposobnosti TRSC.

– STRUKTURA DIPLOMSKEGA DELA

Na začetku diplomskega dela bom opredelila temeljne pojme in koncepte, povezane s problematiko razvojnega dohitevanja držav v razvoju, družbene sposobnosti in njenega vpliva na učinkovitost prevzemanja tehnologije kot razvojne strategije. Tretje in četrto poglavje bosta namenjena orisu zgodovine otoka ter zgodovinskemu pregledu celostnega družbenega in gospodarskega razvoja tako grškega kot turškega dela Cipra. V petem poglavju bom ocenila ter podala razloge za razhajanje v družbeni sposobnosti in posledični ekonomski razvitosti obeh delov otoka. Šesto poglavje bo namenjeno razmislekom o konvergenci obeh ciprskih gospodarstev. V zaključku pa bom strnila poteze prejšnjih poglavij ter potrdila oziroma zavrgla zastavljene hipoteze.

– UPORABLJENA METODOLOGIJA

V diplomskem delu bom uporabljala teoretične metode in podatke obdelovala kvantitativno. Analizirala bom primarne in sekundarne vire. Med prve spadajo uradni dokumenti, mednarodne in druge pogodbe, zakoni, podzakonski akti in statuti, med druge pa knjige, članki v strokovnih revijah, raziskovalna poročila in prispevki na strokovnih konferencah in panelnih delavnicah. Raziskovalna metoda bo zgodovinsko-razvojna analiza, primerjalno raziskovanje v povezavi s študijem primera Cipra, opisna metoda ter analiza uradnih gospodarskih in drugih statistik.

2. EKONOMSKA KONVERGENCA IN DRUŽBENA SPOSOBNOST

2.1 TEMELJNI KONCEPTI IN POJMI

Za osnovno razumevanje problematike razvojnega dohitevanja in vpliva družbene sposobnosti nanj je nujno poznavanje temeljnih pojmov in konceptov, ki so z omenjeno problematiko povezani.

1. GOSPODARSKI RAZVOJ

Gospodarski razvoj je multidimenzionalen proces ustvarjanja kakovostno novih značilnosti gospodarstva (Senjur 1991: 13). Obsega tako pospešitev gospodarske rasti kot tudi izboljševanje kakovosti življenja prebivalcev ter spremembe v družbenih strukturah, vedenju ljudi in nacionalnih institucijah (Rojec in Bučar 2003: 16).

2. EKONOMSKA KONVERGENCA

Ekonomsko konvergenca pomeni izenačevanje stopenj gospodarske razvitosti med državami na različnih izhodiščnih položajih. Različne ekonomske teorije na podlagi svojih predpostavk utemeljujejo, da bodo imele revnejše in gospodarsko bolj zaostale države višje stopnje gospodarske rasti in dohodka od bogatejših in razvitejših držav, zaradi česar jih bodo v prihodnosti ujele v razvoju in se izenačile oziroma konvergirale z njihovo stopnjo gospodarske razvitosti.

3. RAZVOJNO DOHITEVANJE S TEHNOLOGIJO

Zgledovanje po gospodarsko uspešnejših državah in posnemanje njihovega učinkovitega modus operandi je koristno za napredek zaostajajočih ekonomij. Tehnološki napredek je eden najpomembnejših razvojnih dejavnikov, saj lahko naprednejša in učinkovitejša tehnologija močno poveča produktivnost gospodarstva. »Razvojno dohitevanje omogoča tudi dejstvo, da je tehnološka sprememba kumulativnega značaja in tako začetne prednosti prinašajo še nove. Z učenjem ob uvajanju nove tehnologije se produktivnost še veča.« (Bučar, M. 2001: 159).

4. TEHNOLOGIJA

Mnogo je definicij tehnologije, ki zajemajo vrsto različic od zgolj »tehničnih« do bolj »družbenih« definicij tehnologije. SSKJ tehnologijo definira kot vedo o pridobivanju surovin, obdelavi in predelavi materiala v izdelke. Na družbeni ravni Peitchinis opredeli tehnologijo s postopkom lajšanja omejenosti sredstev v proizvodnji, kot so materialni in človeški viri ter nadzor nad gospodarskimi in družbenimi procesi (Bučar, M. 2001: 17). Ker tehnologija v kontekstu gospodarskega razvojnega dohitevanja presega svoj tehnični vidik, jo je treba umestiti v širši družbeno-ekonomski in institucionalni okvir. V tem oziru je po Bučarjevi (2001: 18) najustreznejša definicija Dahlmana in Westphala: »Tehnologija je skupek fizičnih procesov za spreminjanje vložkov v proizvode (outpute), skupno z družbenim ustrojem (organizacijskimi oblikami in proceduralnimi metodami), ki oblikuje dejavnosti, potrebne pri taki transformaciji.«

5. TEHNOLOŠKA SKLADNOST³

Verspagen (1999) tehnološko skladnost opredeli kot ujemanje med tehnologijami, ki jih uporabljajo napredne države, in tehnologijami, ki so najustreznejše za uvedbo v zaostajajoče države. Tehnološka neskladnost lahko v revni državi prepreči uspeh razvojnega dohitevanja.

6. DRUŽBENA SPOSOBNOST

Družbena sposobnost določa sposobnost neke države, da se prilagodi novi tehnologiji in jo kar najučinkoviteje izrabi. Najvplivnejša elementa družbene sposobnosti sta izobrazbena struktura prebivalstva ter institucionalna organiziranost družbe s političnega, komercialnega, industrijskega, finančnega in drugih vidikov (Abramovitz 1986: 388). Moses Abramovitz (1995: 43–45), avtor obravnavane kategorije, zatrjuje, da je za začetek procesa trajnostne rasti in tehnološkega razvoja potrebna zadostna raven družbene sposobnosti, sicer se razvoj odvija počasi in razvojno dohitevanje ni možno. Abramovitz družbeno sposobnost opiše kot niz vedenjskih in institucionalnih značilnosti posameznega okolja oziroma države: pogled na življenje in ambicije posameznikov, sistem

³ Angl. technological congruence.

potrebnih spodbud za pridobitev materialnega bogastva, stopnja znanja in podjetniških izkušenj ter vloga vlade pri vzpostavitvi pravil, zagotovitvi infrastrukture in reševanju konfliktov.

2.2 EKONOMSKA KONVERGENCA IN RAZVOJNO DOHITEVANJE

Več ekonomskih razvojnih teorij predvideva konvergenco med državami, izraženo s konvergenco pri stopnjah gospodarske rasti in pri dohodku na prebivalca. Neoklasična teorija glavni vzrok za konvergenco pripiše padajočim donosom kapitala. Ker so revnejše države v začetku slabše preskrbljene s kapitalom, to pomeni večjo donosnost kapitala. Ob predpostavljajanju enakih stopenj domačega varčevanja, rasti delovne sile in tehničnega napredka ta teorija predvideva hitrejšo rast obsega kapitala v revnejših državah, kar dodatno spodbujajo še tuje naložbe, ki jih privlačijo višje profitne stopnje. Problem neoklasične razlage ekonomske konvergence pa so njene predpostavke popolne konkurence, prostega pretoka proizvodnih faktorjev, padajočih mejnih donosov in enake produkcijske funkcije. Razlike v značilnostih posameznih držav, bodisi danih (geografski položaj, preskrbljenost z naravnimi resursi, vremenske razmere ipd.) bodisi pridobljenih (družbena razvitost, institucionalna in infrastrukturna učinkovitost, razpoložljivost produkcijskih faktorjev ipd.), zanikajo obstoj enake produkcijske funkcije. Obenem je težava tudi dostop do enake tehnologije, ki je le redko prost in brezplačen. Neoklasično teorijo so popravili Mankiw in ostali z vpeljavo »pogojne« konvergence, ki pri napovedovanju ravnotežne ravni dohodka na prebivalca upošteva razlike pri naložbah in stopnjo rasti populacije. (Bučar, M. 2001: 115)

Endogena teorija rasti pa nasprotno od neoklasične zanika možnost konvergiranja stopenj rasti in dohodkov med državami zaradi že zgoraj opisane odsotnosti enake produkcijske funkcije. Države lahko same vplivajo na svojo produktivnost, denimo z vlaganjem v znanje, raziskave in razvoj ter s hitrim sledenjem mednarodni tehnologiji. Zato ni mogoče potrditi padajočih donosov človeškega in fizičnega kapitala, pravzaprav se vzpostavi možnost akumulacije kapitala brez znižanja njegove mejne produktivnosti in donosa. Barros in ostali teoretiki novih modelov rasti so tako potrdili nepotrebnost selitve kapitala iz bogatih v revne države in utemeljili obstoj trajnih razlik v gospodarski razvitosti. (Bučar, M. 2001: 115)

Nekateri raziskovalci so se preverjanja teze o ekonomski konvergenci lotili z empiričnimi raziskavami. Baumol pomemben vpliv pripisuje učinku prelivanja večje produktivnosti vodilnih gospodarstev k tistim, ki sledijo. Dandanes konvergenčne sile še povečujejo možnosti za posnemanje inovacij industrijsko razvitih držav, kot so boljši pretok informacij in sodelovanje med kadri v raziskovalnih dejavnostih. Uspešne posnemovalke med državami zamudnicami sicer potrjujejo tezo o konvergenci, vendar avtomatizem približevanja ni dostopen vsem. Najmanj razvite države z nizko splošno ravniyo izobrazbe in primitivnejšo strukturo proizvodov pridobijo le malo inovacij in naložb v razvitih okoljih, zato vedno bolj zaostajajo v smislu gospodarske razvitosti. (Bučar, M. 2001: 116-17) De Long kritizira Baumolov vzorec izbranih držav in trdi, da dolgoročni podatki ne potrdijo avtomatizma konvergiranja niti tistih držav, ki so sposobne hitre asimilacije tehnologije. Prenos tehnologije na dolgi rok tako ni sam po sebi umeven in zatorej ne more biti ključen faktor gospodarske rasti. (Bučar, M. 2001: 117) Abramovitz (1986: 386–387) je ponudil nov vidik v razpravi o razvojnem dohitevanju oziroma konvergenci – razliko v tehnologiji med vodilnimi in zaostajajočimi državami. Bolj ko neka država tehnološko zaostaja, bolj lahko s prevzemom najmodernejše tehnologije izboljša svojo produktivnost in pospeši gospodarsko rast. Abramovitz navaja naslednje razloge:

- a) tehnološka modernizacija poveča razpoložljivi kapital, zato kapital postane sorazmerno cenejši glede na delo;
- b) povečanje produktivnosti prispeva k povečanju celotnega bruto proizvoda v zaostajajoči državi;
- c) zaostajanje odpira možnosti za posodabljanje fizične in procesne tehnologije;
- d) produktivnost se poveča tudi zaradi relokacije odvečne delovne sile iz manj produktivnih sektorjev, kjer ob industrializaciji ni več potrebna, v produktivnejše sektorje.

Kljub načeloma preprostemu receptu za razvojno dohitevanje s prevzemanjem napredne tehnologije pa se razlike v gospodarski razvitosti med državami le še povečujejo. Pojavi se vprašanje, če sploh in v kolikšni meri je tehnološko, se pravi razvojno zaostajajoča država sposobna uspešno prepoznati in izbrati ter učinkovito prevzeti in asimilirati moderno tehnologijo, s katero še ni imela nobenega stika v družbenem smislu. Kaj ovira države v procesu dohitevanja? Kdaj razvojno dohitevanje sploh ni mogoče? Odgovor

ponujata koncepta tehnološke skladnosti in družbene sposobnosti za razvojno dohitevanje, ki ga natančneje popisujem v naslednjih dveh podpoglavjih.

2.3 KONCEPT TEHNOLOŠKE SKLADNOSTI

V razpravi o razvojnem dohitevanju s tehnologijo se večkrat poudarja kakovostne značilnosti same tehnologije in njeno ustreznost glede na prevzemajoče gospodarsko okolje, ki jo želi uporabiti za izboljšanje svoje produktivnosti. Verspagen (1999), sledeč mislim Abramovitzu, trdi, da je domet razvojnega dohitevanja kot posledica difuzije tehnologije in učinkov prelivanja iz vodilnih industrializiranih držav omejen s tehnološko skladnostjo in družbeno sposobnostjo. Posvetimo se najprej prvemu konceptu. Tehnološka skladnost pomeni stopnjo ujemanja med napredno tehnologijo, ki je na voljo, in tehnologijo, ki bi zaostajajočemu gospodarstvu najbolj koristila za povečanje produktivnosti. Seveda gre za dvosmeren proces: država v razvojnem zaostanku mora biti sposobna identificirati najkoristnejšo tehnologijo, kar je nedvomno povezano z njeno družbeno sposobnostjo, šele nato se pojavi vprašanje, če je takšna tehnologija na voljo in za kakšno ceno. Stroški prevzemanja nove tehnologije ne zajemajo le fizičnega kapitala za njeno pridobitev⁴, temveč tudi vlaganje v znanje, raziskave in razvoj (R & R) ter stroške strukturnega prilagajanja novi tehnologiji. Tudi Verspagen sektorski porazdelitvi ekonomske aktivnosti pripiše pomembno vlogo pri tehnološki skladnosti. Na primer najmodernejše informacijsko-komunikacijske tehnologije industrializiranih tržnih gospodarstev verjetno ne bodo imele večjega pomena za zaostajajoče države na stopnji tradicionalnega kmečkega gospodarstva. Po drugi strani lahko tudi skromnost naložbenih priložnosti in domačega trga zaostajajoče države prepreči motiv za prevzemanje najnaprednejše tehnologije. V takih primerih tehnološka neskladnost preprečuje uspešno razvojno dohitevanje. (Verspagen 1999)

Drugi omejevalni dejavnik v procesu razvojnega dohitevanja, družbena sposobnost, je kompleksnejše narave in ji bom namenila več pozornosti.

⁴ Pridobivanje tuje tehnologije zahteva sredstva in napore odgovornih institucij: plačila licenčnin, generični inženiring tujih proizvodov, spodbujanje tujih investicij, štipendiranje študentskih izmenjav, spodbujanje svojih strokovnjakov k vrnitvi v domovino in podobno (Rowen 1999: 15).

2.4 KONCEPT DRUŽBENE SPOSOBNOSTI

Abramovitz je v teoretično področje raziskovanja dejavnikov gospodarske rasti vpeljal koncept družbene sposobnosti. Opozoril je, da mora biti ideja konvergence umerjena z razmislekom o prevladujočih družbenih karakteristikah oziroma o »organizacijski in institucionalni sposobnosti« (Iliev in Putterman 2005: 6) različnih družb. Njegov glavni prispevek k ekonomski misli je ugotovitev, »[...] da potencial države za gospodarsko rast ni velik zgolj takrat, kadar je država zaostala in brez kvalifikacij, temveč kadar je država tehnološko zaostala, vendar je družbeno napredna« (Abramovitz 1986: 388). Po njegovem mnenju je nezadostna stopnja družbene sposobnosti glavni dejavnik, ki omejuje razvojni potencial države v procesu izboljševanja produktivnosti s prevzemanjem naprednejše tehnologije.

Vredno je opozoriti na pomanjkljivo definiranost pojma družbena sposobnost in njeno umeščenost v hipotezo o razvojnem dohitevanju, ki jo je priznal sam avtor Abramovitz (1986: 388): »[...] nihče ne ve, kaj je (družbena sposobnost, op. a.) in kako jo meriti.« Kritiki njegovega koncepta poudarjajo, da družbena sposobnost zajema tako široko polje, da pravzaprav opisuje značilnosti celotnega sistema gospodarstva posamezne družbe. Kot je opisano že zgoraj, pa se raziskovalci strinjajo, da se ekonomska konvergenca ne udejanja povsod enako po istem receptu. Vedno več jih tudi dokazuje, da na hitrost razvojnega dohitevanja vplivajo prav razlike v družbenem okolju držav v zaostanku. Ne glede na nezadostno razdelanost koncepta družbene sposobnosti se pojav družbenih razlik in njihov vpliv na ekonomsko konvergenco podrobno raziskuje z empiričnimi raziskavami. Raziskovalci sicer različno široko definirajo omenjeni koncept in ga različno poimenujejo: družbena sposobnost, absorpcijska sposobnost, tehnološka sposobnost ipd.

Podobni elementi, kot sestavljajo Abramovitzov koncept družbene sposobnosti, so zajeti tudi v teorijah drugih avtorjev; med njimi so nekatere teorije presenetljivo stare. Tako je denimo Tucker, tako imenovani »ekonomski heretik«, že leta 1774 ugotovil, da so poleg stalnega tehnološkega napredka in večje zmožnosti akumulacije institucionalni dejavniki odločilni za ohranjanje absolutne ekonomske prednosti Anglije, da se proizvodnja ne preseli v revnejše države zaradi nižjih mezd. Ob tem je kot prednosti tehnološko razvitejših držav med drugim definiral tudi infrastrukturni kapital, kvaliteto

človeških virov in njihovega znanja ter investicijsko sposobnost (Bučar, M. 2001: 93). Podobno so pri nemškem avtorju Listu v njegovem delu iz leta 1904 med dejavniki za dolgoročni položaj vsake države tudi splošna tehnološka sposobnost države, sposobnost učenja ter niz institucionalnih faktorjev, kot so socialni sporazum, industrijska disciplina in politični pogoji (Bučar, M. 2001: 94). Podobno tudi Soete (1985: 418) priznava ugodnejše možnosti za sprejem znatnega razvojnega izziva tistim državam, ki imajo poleg zadostne izobražene delovne sile in zadostnega začetnega kapitala tudi absorpcijsko sposobnost za tehnološki preskok. Dore (1989: 107) vpelje še družbeno komponento: v procesu dohitevanja sta nujni družbena in politična ureditev, ki vodi v nacionalno kohezijo in stabilno vlado, ter pametna ekonomska politika, ki najde pravo kombinacijo zaščite novih industrij in stimulacije zunanje konkurence.

Abramovitzova analiza koncepta družbene sposobnosti poudarja, da je družbena sposobnost lahko državi v korist ali v škodo pri razvojnem dohitevanju. Gre namreč za to, da preplet izobrazbe ter industrijskih, trgovskih in finančnih institucij v določenem trenutku v polnosti izkorišča moč obstoječe tehnologije v državi, vendar pa je zato toliko manj sposoben na prilagajanje spremembam. Torej mora biti družbena sposobnost fleksibilne narave, tako da je pripravljena sprejeti in uvesti tehnološke spremembe. Tako lahko na primer vedno večje bogastvo v državi zatre pripravljenost na spremembe; politične in ekonomske elite ob zadostnem bogastvu nimajo več motivacije za financiranje stroškov gospodarskega napredka in razvojni cilji postanejo manj privlačni. Po drugi strani pa je zanimivo Olsonovo poudarjanje poraza v vojni in posledičnih družbeno-ekonomskih pretresov kot pomembnih prednosti za razvojno dohitevanje; takšna situacija namreč radikalno ukine izkušnje in znanja izpred vojne ter tako odpre prostor za nove ljudi, nove organizacije in politične sisteme, nove načine proizvodnje in menjave, ki so primernejši za uresničevanje tehnološkega potenciala. Vlade poraženih držav so se tudi prisiljene posvetiti razvojnim nalogam gospodarske obnove in rasti. (Abramovitz 1986: 389, 395, 406)

Proces razvojnega dohitevanja je samoomejevalen, vendar pa država lahko premosti to težavo s posnemanjem proizvodnih vzorcev ali pa z vlaganjem v endogeno krepitev družbene sposobnosti. V procesu razvojnega dohitevanja lahko evolucija družbene sposobnosti celo omogoči, da zaostajajoča država prehití tehnološko vodilno državo. Kombinacija tehnoloških razlik in družbene sposobnosti opredeljuje zmožnost države za

povečevanje produktivnosti. Na uresničevanje tega potenciala države pa vplivajo številni dejavniki, med katerimi Abramovitz (1986: 389) izpostavlja naslednje:

- (1) *zmogljivosti za difuzijo znanja*, na primer kanali mednarodne komunikacije med tehničnimi strokovnjaki, multinacionalne korporacije, razmere mednarodne menjave;
- (2) *razmere, ki olajšujejo ali zavirajo strukturne spremembe*, kot so urejenost trga delovne sile, rezerve delovne sile v nižje produktivnih sektorjih ter značilnosti migracije delovne sile znotraj posamezne države in med državami;
- (3) *makroekonomske in monetarne okoliščine*, ki spodbujajo naložbe kapitala in povečujejo povpraševanje.

Različne države, ki so odvisne samo od stopnje njihove družbene sposobnosti, imajo enake možnosti izkoriščanja poti tehnološkega napredka vodilne države. Temu pa ni tako, če je takšna pot tehnološkega napredka pristranska v smislu dajanja prednosti določeni vrste ali količini resursov oziroma je povezana z ekonomijami obsega. V slednjem primeru imajo večje države prednost pri prevzemanju takšne tehnologije pred majhnimi državami. (Abramovitz 1986: 398)

2.4.1. ELEMENTI DRUŽBENE SPOSOBNOSTI

Zaostajajoča država, ki želi z vpeljevanjem moderne tehnologije in vlaganjem v kapitalno intenzivne načine proizvodnje nadoknaditi razvojni razkorak do bogatih držav, mora biti sposobna ponotranjiti pridobljene tehnološke novosti, da jih lahko čim bolj učinkovito gospodarsko izkoristi. Učinkovitost te absorpcije pa je odvisna od družbenih dejavnikov, kajti gospodarstvo samo po sebi povezuje prebivalce, javne in zasebne institucije ter vladne politike, ki usmerjajo ene in druge.

(a) **Izobraženost prebivalcev** oziroma delovne sile je bistvena za razvojno dohitevanje zaradi zahtevnosti uporabe moderne tehnologije in vedno večje specializacije gospodarskih procesov. Formalno izobraževanje pa še zdaleč ni edini vložek v izboljšanje človeških virov. Človeški kapital se razvije preko formalnega šolanja, učenja doma in delovnih izkušenj, vzvratno pa človeški kapital tudi sam prispeva k svoji izgradnji (Rowen 1999: 14). Ekonomsko kvaliteto človeških virov poleg izobrazbe opredeljujejo tudi izkušnje in usposobljenost v pomožnih gospodarskih funkcijah, kot so upravljanje kadrov, računovodstvo, finance, trgovina, oglaševanje, pravne storitve in

zavarovanje, transport in komunikacije. Večja kot je akumulacija različnih znanj v posamezniku, večji je njegov ekonomski potencial. Večje število visoko potencialnih posameznikov izboljšuje kakovost delovne sile in povečuje družbeno sposobnost za uspešno razvojno dohitevanje. Fleksibilnost in mobilnost delovne sile, zlasti v okolju manjših gospodarstev, zagotavlja izvirne konkurenčne prednosti. Toda če je izobražen talent slabo izkoriščen, se hitro pojavi »beg možganov« (Rowen 1999: 14). Zato je nujna razvojna vizija vlade in pristojnih institucij o primernem izobraževalnem sistemu, učinkovitem umeščanju kadrov v gospodarstvo in širokem razvijanju znanja. Obširna znanstvena podlaga še ne zadošča, saj jo je treba oplemenititi s tesnimi povezavami med znanostjo, industrijo in tehnologijo v okviru lastnega gospodarstva in mednarodno, saj se znanje in izkušnje širijo tudi preko sodelovanja s tujimi strokovnjaki, delom v tujini ali tujimi neposrednimi naložbami. Na družbeno sposobnost pa vplivajo tudi podjetniška kultura, način in dojemanje dela v družbi ter že prej omenjena vključenost v mednarodne tokove.

(b) Gospodarski razvoj ni zgolj akumulacija fizičnega in človeškega kapitala ter prevzemanje naprednejših tehnologij. **Institucionalno okolje** posamezne družbe je tisto, ki oblikuje individualne in organizacijske spodbude ter tako vpliva na ekonomsko konkurenčnost in rast. Te spodbude pa oblikujejo naslednje procese: akumulacijo in nadgradnjo resursov; razvoj in difuzijo tehnologije; realokacijo, izkoriščanje in koordinacijo resursov; internacionalizacijo poslovnih aktivnosti. (Hämäläinen 2003: 156) Kot pomembne institucije za gospodarsko rast Rodrik (1999) opredeli naslednje: lastninske pravice, regulatorne institucije, institucije za makroekonomsko stabilizacijo, institucije za socialno zavarovanje in institucije upravljanja konfliktov. Okostenel institucionalni okvir lahko ovira izbiro in uvajanje nove tehnologije ali nasprotno, prilagodljiv institucionalni okvir lahko spodbudi tehnološko preobrazbo (Bučar, M. 2001: 118). Učinkovit institucionalni okvir bo usmerjal produktivne resurse tja, kjer jih lahko gospodarsko najbolj izkoristijo. Tako denimo celovita izobraževalna politika zagotavlja kakovostno in fleksibilno delovno silo, politika konkurenčnosti vpliva na difuzijo tehnologije, ureditev trga delovne sile pa vpliva na podjetniške odločitve za prevzem novih produkcijskih tehnologij in organizacijskih struktur. (Hämäläinen 2003: 159) Rowen (1999: 20) opozarja, da institucije vplivajo na stroške poslovanja. Ti stroški so visoki, kadar so lastninske pravice nejasne in slabo varovane ter pogodbe slabo zaščitene, kadar so informacije skromne in težko dostopne, vladne politike

nepredvidljive, javna uprava neučinkovita, korupcija pa splošno razširjena. Posledično so transakcije manjše od optimalnih zaradi odpora ljudi do tveganja, naložbeniki hranijo kapital v tekoči obliki in se izogibajo dolgoročnim obveznostim. Zato morajo razvojno naravnane institucije ščititi lastninske pravice, omejevati korupcijo, nepotizem in osebno okoriščanje ter na ta način spodbujati ljudi k naložbam. Za zagotavljanje dolgoročnih investicij so na primer potrebne zanesljive institucije trga kapitala, ki finančno posredujejo med proizvodnjo in varčevalci.

(c) Med ekonomisti vlada splošno soglasje o dveh glavnih odgovornostih vlad: povečanje splošne produktivnosti in rasti nacionalnega gospodarstva ter zmanjševanje družbenih neenakosti med svojimi državljani (Hämäläinen 2003: 161). Naloga odgovorne **vladne politike za gospodarski razvoj** je vzdrževanje visoke odzivnosti gospodarstva na ekonomske spremembe. Slabe vladne politike in nizka družbena sposobnost krepijo ena drugo. Okostenel institucionalni ustroj, visoka javna poraba, neučinkoviti socialni programi in različni zaščitni predpisi omejujejo sposobnost pozitivnega prilagajanja gospodarskim spremembam, torej razvojnega dohitevanja. Osnovno načelo državnega poseganja mora biti jasnost in transparentnost razvojne politike, saj je z vidika gospodarstva zelo pomembno, da je obnašanje države predvidljivo in ustaljeno. Pravila igre pa so v okoljih s šibko družbeno sposobnostjo nejasna; takšna situacija spodbuja kratkovidne politike in pehanje posameznikov, ki razporejajo državna sredstva, za svoj kos pogače, odvrata investicije ter povzročata »beg možganov«. Makroekonomska nestabilnost še dodatno povečuje investicijsko tveganje in splošno negotovost (Senjur 1991: 274). Nasprotno pa razvojne politike krepijo družbeno sposobnost. Te se osredotočajo na reforme državne institucionalne strukture (centralna banka, sodni sistem, javne storitve, trg delovne sile, socialne storitve, predvsem izobraževanje in zdravstvo), spodbujajo politično in administrativno decentralizacijo ter odločno podpirajo nevladne institucije, denimo univerze, neodvisne raziskovalne inštitute, nadzorne agencije za kontroliranje dela vlade in svobodne medije (Rowen 1999: 24–26). Rodrik (1999) poudarja, da se tržno gospodarstvo zanaša na številne netržne institucije, ki imajo regulatorno, stabilizacijsko in legitimizacijsko vlogo. Vladne intervencije in prosti trg si tako nista konkurenčna načina organiziranja ekonomskih zadev, temveč komplementarna elementa, ki omogočata delovanje sistema tržnega gospodarstva. Kot strne Rodrik: »Dobro delujoče tržno gospodarstvo je mešanica države in trga, laissez-faire in intervencije.« (Rodrik 1999) Pravilno razmerje

obeh v tej mešanici pa je ključnega pomena za gospodarsko uspešnost. Hurwicz (1995: 128) predlaga vladno spodbujanje domačih podjetij za vstop na mednarodne trge s pomočjo različnih ukrepov, kot so pomoč pri prenosu tehnologije, skupna (tuja in domača) podjetja, izvozne spodbude, intervencije na trgu delovne sile ter finančna podpora za izobraževanje in raziskave.

Vlada ima poleg vlaganja v infrastrukturo in institucionalno mrežo, izobraževanje, raziskave in uvajanje novih tehnologij še eno pomembno vlogo v procesu dohitevanja – to je vzpostavitev učinkovite socialne varnostne mreže. Prav uvajanje novih tehnologij predstavlja velike socialne stroške za posameznika, zato mora biti država pozorna na tiste socialne skupine, ki jih tehnološki prehod lahko prizadene. Te skupine se bodo namreč upirale uvajanju novih tehnologij, kar lahko negativno vpliva na razvojno dohitevanje.⁵ Abramovitz (1986: 404) za razreševanje takšnih družbenih konfliktov predlaga sistem socialne zaščite, ki zmore s predpisi in socialno pomočjo premagovati družbene ovire gospodarske rasti.

2.5 SKLEP

Razvojna pot gospodarsko zaostajajočih držav mora vključevati razvojno dohitevanje s prevzemanjem moderne tehnologije, sicer lahko izgubijo možnost za priključitev k vodilnim svetovnim gospodarstvom in se znajdejo v začaranem krogu povečevanja razvojne vrzeli. V procesu dohitevanja države omejujeta tehnološka skladnost in družbena sposobnost, ki v sinergiji lahko preprečita tehnološko preobrazbo ali nasprotno, spodbudita tehnološki preboj. Dyker in Radoševič (2001: 224) pojasnjujeta: »V resničnem svetu lahko pomanjkanje družbene sposobnosti omeji zasnovanje tehnološke skladnosti in enako tudi pomanjkljiva tehnološka skladnost ovira krepitev družbene sposobnosti tam, kjer je upravljanje gospodarstva in družbe močno odvisno od tehnologije.« Pozitivna lastnost družbene sposobnosti pa je, da se spreminja skozi čas. Nekaterne njene prvine se izboljšajo (in s tem posledično tudi poslabšajo) počaseje – takšne so na primer izobrazba, tradicije in globoko zakoreninjena prepričanja med ljudmi. Spet druge prvine se lahko spremenijo tudi čez noč, denimo vladne politike in z njimi povezane državne ustanove.

⁵ V primer lahko navedemo ludizem kot upor proti angleški industrializaciji v 19. stoletju.

Natančneje opisana tri osnovna področja družbene sposobnosti moramo dojeti v kontekstu posamezne družbe (ne nujno države, kar bom v nadaljevanju diplomskega dela poskušala dokazati na primeru Cipra) in njenega gospodarstva. Želim povzeti, da so področja kompleksno povezana med seboj in pogojujejo drugo drugega. Tako denimo vladne politike oblikujejo splošno stimulatívno gospodarsko in družbeno okolje preko vzpostavljanja javnih institucij, ki pogojujejo strukturo ekonomskega in izobraževalnega sistema, kar vpliva na usposobljenost in mobilizacijo človeških virov. Povratno lahko le posamezniki s svojim pozitivnim odnosom do institucij zagotovijo njihovo učinkovito delovanje ter preko tega tudi uspešnost vladnih politik. Razmišljanje lahko strnem v ugotovitev, da sta družbeni konsenz za ekonomski razvoj ter koordinirana sinergija vlade, institucij in prebivalcev za njegov udejanjanje ključen temelj družbene sposobnosti. Na tem temelju se kot opeke zlagajo formalna izobrazba, »mehko« organizacijsko in upravljavsko znanje, podjetniške izkušnje, institucionalna in infrastrukturna razvejanost in učinkovitost, delovanje tržnih sil, vladne razvojne politike, makroekonomske in monetarne okoliščine itd., ki skupaj gradijo razvojno sposobnost posamezne družbe.

V pričujočem poglavju tako na teoretični ravni potrjujem prvo zastavljeno hipotezo diplomskega dela, da je za trajnostni gospodarski razvoj posamezne države in razvojno dohitevanje drugih ekonomsko najrazvitejših držav družbena sposobnost eden izmed bistvenih dejavnikov. Na konkretnem primeru ugotavljanja družbene sposobnosti južnega in severnega dela otoka Cipra ter možnosti njune konvergence pa bom svojo hipotezo preverila še v empiričnem smislu.

V naslednjih dveh poglavjih se natančno seznanimo s primerom otoka Cipra preko njegove zgodovinske in ekonomske razvojne poti. Šele dobro poznavanje zgodovine otoka in predvsem narave konfliktnega odnosa med največjima etničnima skupnostima na otoku lahko ponudi odgovore za preverjanje izhodiščnih hipotez diplomskega dela.

3. PREGLED ZGODOVINE OTOKA CIPRA⁶

3.1 CIPER DO SREDINE 19. STOLETJA

Ciper je tretji največji otok v Sredozemlju in obsega 9.521 kvadratnih kilometrov. Leži na strateškem stiku Evrope, Azije in Afrike, kar ga je skozi 4000-letno zgodovino opredeljevalo kot bojišče tekmujočih imperijev in religij ter stičišče različnih narodov, kultur in jezikov. Otok je oddaljen 65 kilometrov od južne turške meje, Sirija leži približno 95 kilometrov vzhodno, kopenski del Grčije pa je 960 kilometrov stran. Zgodovina otoka je bila zaradi njegove strateške veljave posebno pestra.⁷ Ahajci so Ciper kolonizirali v trinajstem stoletju pred našim štetjem, po feničanski in perzijski prevladi se je otok vrnil pod helensko oblast v času Aleksandra Velikega. V obdobju Rimskega imperija si je krščanstvo prvič utrla pot na otok, v prevladujočo vero pa je preraslo konec tretjega stoletja, ko je po delitvi Rimskega imperija postal Ciper ena od provinc Bizantinskega imperija. Leta 431 je bila ciprski cerkvi priznana neodvisnost in postala je ena najstarejših avtokefalnih komponent ortodoksne pravoslavne cerkve. Prvi muslimani so na otok prišli že leta 632 pod vodstvom Abu-Behra in do leta 965 je Ciper upravljala skupna arabsko-bizantinska oblast. Bizantinsko nadoblast je z zavzetjem otoka leta 1191 končal angleški kralj Rihard Levjesrčni, ki pa je Ciper že naslednje leto prodal francoski dinastiji Lusitancev. Iz njihovih rok je Ciper leta 1489 prevzela Beneška republika in vladala vse do 1571, ko je otok dokončno postal del Otomanskega imperija.

Otomanske Turke so grški Ciprčani sprejeli kot osvoboditelje izpod beneškega jarma. Tlačanstvo je bilo odpravljeno in kmetje so lahko v svobodnem posestvu obdelovali svojo zemljo. Grška pravoslavna cerkev se je pod otomanskim žezlom osvobodila nadzora Rimskokatoliške cerkve. V skladu z otomansko prakso »milleta« oziroma polavtonomne verske skupnosti je bil nadškof ciprske cerkve priznan kot »etnarh« (voditelj milleta) in je pred uradnimi oblastmi tudi v posvetnih zadevah zastopal pravoslavno prebivalstvo. Dokler se je millet oziroma etnarhija pokoravala zahtevam otomanske uprave, predvsem glede davkov in ostalih dajatev, je bila pravoslavni cerkvi

⁶ Oris zgodovine Cipra povzemam po publikaciji Quo vadis Cyprus? (Akgün et al. 2005), razen kadar so v besedilu citirani ali povzeti drugi avtorji.

⁷ Za pregled osnovnih kronoloških mejnikov v zgodovini otoka Cipra glej prilogo A.

dovoljena razmeroma visoka stopnja avtonomnosti.⁸ Na ta način je lahko ohranjala versko, etnično, kulturno in politično identiteto grških Ciprčanov, zato je mogoče, da je sistem milleta dokončno etnično polariziral življenje na Cipru (Ozcelik 2000). V začetku 19. stoletja pa je Otomanski imperij doživel narodnostno prebujanje nemuslimanskih skupnosti, kar je prineslo vzpon grškega nacionalizma na Cipru. Pravoslavni prebivalci so se leta 1821 uprli turški oblasti, kot povračilo pa je otomanska oblast na Cipru pod obtožbo načrtovanja vstaje usmrtila nekaj sto pravoslavnih Ciprčanov, med njimi tudi nadškofa in cerkvene dostojanstvenike. Ta dogodek je usodno vplival na naraščajoča nasprotovanja med otomanskimi gospodarji in grško pravoslavno skupnostjo na otoku. Zavest o helenski nacionalni pripadnosti je na Cipru zavela po podpisu Londonske konvencije leta 1832, s katero je moral otomanski sultan priznati neodvisnost Grčije. Ideja »enosis«, kar je grški izraz za spojitvev oziroma pridružitvev Cipra z matično državo Grčijo, se je kmalu globoko zasedrila v grškociprski skupnosti.

3.2 CIPER POD BRITANSKO OBLASTJO

Zaradi izgubljene vojne z Rusijo v drugi polovici 19. stoletja je moral otomanski sultanat v zameno za zavezništvo Veliki Britaniji leta 1878 prepustiti strateško in gospodarsko izkoriščanje sredozemskega otoka Cipra. Britansko-otomanski obrambni sporazum je v svojih pogojih določil prehod Cipra pod britansko upravo, a formalno je otok ostal pod turško suverenostjo in naj bi bil kasneje vrnjen Turčiji. Grška skupnost na Cipru je pozdravila britansko upravo, saj je upala na pospešeni proces združitve otoka z Grčijo, tako kot so Britanci to že storili z ostalimi jonskimi otoki. Njihovi upi so ostali neuresničeni; ob vstopu Otomanskega imperija v vojno proti zavezniškim silam je Velika Britanija leta 1914 Ciper enostransko anektirala. Leto dni kasneje je otok sicer ponudila Grčiji v zameno za njen vstop v prvo svetovno vojno na strani zaveznikov, a je grški kralj Konstantin predlog zavrnil in Velika Britanija je svojo ponudbo umaknila. Turčija de facto spremembe lastništva otoka ni priznala vse do leta 1923, ko je podpisala Pogodbo iz Lausanne, dokončno mirovno pogodbo med Turčijo in zavezniško alianso. 1. maja 1925 je Britanija formalno razglasila Ciper za svojo kronsko posest, tj.

⁸ Otomanska oblast se v nasprotju s prejšnjimi katoliškimi oblastniki ni aktivno ukvarjala s spreobračanjem svojih podložnikov. Poleg izredne prepovedi prisilnega spreobračanja v islam so bili namreč Nemuslimani zavezani k plačevanju višjih davkov, tako da bi spreobračanje podložnikov predstavljalo manjše davčne prihodke oziroma zajeten strošek za otomansko upravo. (Akgün et al. 2005)

za britansko kolonijo pod upravo guvernerja. Vendar pa britanska uprava med Ciprčani ni bila priljubljena - sicer je res odpravila nekatere davke, toda preostale je pobirala tako dosledno, da je bila njihova vsota kmalu večja kot med turško nadvlado (Bučar, B. 1984b: 825).

Pod britansko krono je najprej vladala medetnična sloga, cveteli sta tako grška pravoslavna kot muslimanska cerkev, grški in turški jezik sta bila enakopravna, angleščina pa se je za osebe obeh narodnosti uveljavljala kot kvalifikacija za zaposlitev v britanski upravi na otoku ali pa za službeno napredovanje. Skupnosti sta mirno živeli druga ob drugi, poseljeni dejansko po celem otoku, in čeprav je bila večina vasi enojezičnih, ni bilo na Cipru ne duha ne sluha o segregaciji (Rotberg 2003). Kljub funkcionalnemu sožitju, fizičnemu mešanju in družbeni toleranci pa med skupnostima ni nikoli prišlo do kulturne integracije (Ozcelik 2000). Ustanovitev turške države leta 1923 in poskus oblikovanja turškega naroda iz multietničnega bazena prebivalcev nekdanjega Otomanskega imperija pa sta nacionalno močno vplivala na turške Ciprčane. Podobno kot je Grčija svojim sorojakom na Cipru pomagala pri izobraževanju in upravljanju njihove skupnosti, je tudi Turčija negovala stike s ciprskimi muslimani. Ciprski šolski sistem je postal »podaljšek obeh matičnih državno-nacionalnih izobraževalnih sistemov in je zato le še bolj antagoniziral kulturi obeh skupnosti« (Bučar, B. 1984b: 825). Kakih sto let za izoblikovanjem grškega nacionalizma se je tako počasi, tja do tridesetih let 20. stoletja, v muslimanski skupnosti na Cipru zasidral tudi turški nacionalizem – ciprski muslimani so se začeli identificirati kot Turki, živeči na Cipru.

Ko je zaradi gospodarske krize in splošne svetovne recesije leta 1931 Velika Britanija predlagala dvig davkov na Cipru, je predlog naletel za žolčen odpor, v plamenih vstaje je pogorela tudi britanska vladna palača v Nikoziji. Upor in grškociprsko zavzemanje za spojitve z Grčijo so Britanci zatrli: na otok so poslali britanske vojaške okrepitve, uvedli cenzuro tiska in prepovedali politične stranke. Ti povračilni ukrepi pa so le stopnjevali grškociprsko upiranje britanski oblasti in potisnili narodnostno gibanje pod zavetništvo grške pravoslavne cerkve na Cipru. Kljub temu da turški Ciprčani niso sodelovali v nemirih, so ukrepi veljali tudi zanje. Britanska kolonialna oblast je grško in turško skupnost politično in administrativno obravnavala povsem ločeno, še več, svojo oblast nad Ciprom si je zagotavljala s podžiganjem etničnih nasprotij (Ozcelik 2000).

Rigorozne omejitve so Britanci omilili v času druge svetovne vojne, saj se je okoli 30.000 Ciprčanov obeh narodnosti požrtvovalno bojevalo na strani zaveznikov. Zaradi položaja, v katerem se je Velika Britanija znašla v drugi svetovni vojni, so bili Britanci prisiljeni popuščati osvobodilnim težnjam koloniziranih narodov. Leta 1943 so na Cipru ponovno dovolili delovanje političnih strank, vendar je samouprava otoka ostala zelo omejena. Zato je vodja grške skupnosti, nadškof Makarios, ob podpori komunistov 15. januarja 1950 organiziral plebiscit o prihodnjem statusu otoka. Za enosis se je opredelilo kar 95,7 % volivcev. Vendar pa je imel ta plebiscit zaradi bojkota turških Ciprčanov in odsotnosti nepristranskega nadzora resne pomanjkljivosti (Bučar, B. 1984b: 825). Grčija je medtem z zadržanostjo podpirala grškociprski boj za enosis, saj si ni upala tvegati spora z Veliko Britanijo, svojo nekdanjo zaščitnico in zaveznico NATO⁹. Vendar je Makariosu sčasoma uspelo mobilizirati javno mnenje v Grčiji za podporo grškociprske »narodne samoodločbe«, in tako se je 16. avgusta 1954 Grčija prvič obrnila na Generalno skupščino Organizacije Združenih narodov z zahtevo po »uporabi načela enakih pravic in samoodločbe narodov, pod pokroviteljstvom OZN, v primeru prebivalcev Cipra«. Velika Britanija je poskušala preprečiti internacionalizacijo ciprskega vprašanja s trditvijo, da OZN nima pristojnosti v tej notranji britanski zadevi. Ne glede na to je vprašanje prišlo na dnevni red Generalne skupščine, kjer pa je Turčija oznanila, da v primeru britanskega umika Pogodba iz Lausanne preneha veljati in bo Ciper vrnjen Turčiji kot pravni naslednici Otomanskega imperija.

Mednarodno reševanje ciprskega zapleta je bilo prepočasno za grškega polkovnika ciprskega porekla Geoga Grivasa, ki je na čelu novoustanovljene skrivne gverilske organizacije EOKA¹⁰ 1. aprila 1955 sprožil oborožen odpor proti Britancem. Ti so se ostro odzvali, kar pa je še podžgalo in združilo grške Ciprčane v boju proti »zatiralcem«. Sprva EOKA ni napadala turških Ciprčanov, saj naj bi bili ti po združitvi Cipra z matično Grčijo deležni zaščite in posebnih pravic tako kot ostale manjšine na otoku. Ponižanju na status narodne manjšine pa se je turškociprska skupnost odločno uprla in tudi njihova zaščitnica Turčija je v mednarodni skupnosti spremenila svoje uradno stališče o ciprskem vprašanju. Namesto nadaljevanja britanske kolonialne

⁹ Severnoatlantsko zavezništvo (angl. North Atlantic Treaty Organization).

¹⁰ EOKA je kratica za *Ethniki Organosis Kyprion Agoniston* in pomeni Narodna organizacija ciprskih borcev. To je bila tako imenovana EOKA-A, ki se je bojevala proti britanski nadoblasti, medtem ko je EOKA-B, ustanovljena 1971, nameravala strmoglaviti Makariosovo vlado na Cipru in izbrisati obstoj prebivalcev turškega porekla na Cipru.

uprave oziroma morebitne vrnitve otoka pod turško upravo so zahtevali razdelitev ciprskega ozemlja med Grčijo in Turčijo – pravica do narodne samoodločbe naj se torej prizna obema največjima narodnima skupnostima na otoku. Ta zahteva za »taksim« (slov. delitev), izražena v sloganu »ya taksim, ya ölüm« (»ali delitev ali smrt«), je hitro pridobila najširšo podporo tako med turškimi Ciprčani kot med Turki. Napete odnose med grško in turško skupnostjo na Cipru so še poslabšale Pomožne policijske sile za boj proti EOKA, ki so jih Britanci ustanovili izključno iz vrst turških Ciprčanov. Primeri nasilja s strani EOKA nad turškimi Ciprčani so postajali vse pogostejši, zato so le ti ustanovili skrivno odporniško organizacijo TMT¹¹. Sovražnosti in nasilja med skupnostima odslej ni bilo več mogoče ustaviti. V petdesetih letih 20. stoletja se je narava ciprskega spora odločilno spremenila. Iz kolonialnega upora je prerasel v konflikt med dvema največjima narodnostnima skupnostima, tesno povezan z mednarodnim sporom med Grčijo in Turčijo za zaščito svojih »nacionalnih interesov« na Cipru.

3.3 NEODVISNA USTAVNA REPUBLIKA CIPER

V letu 1958 so se začeli pogovori med Grčijo in Turčijo, ki so se na britansko prigovarjanje zaključili z idejo o samostojnem Cipru, deljeni oblasti ter prepovedanima idejama enosis in taksim. Formalni sporazum sta leta 1959 obe državi najprej podpisali v Zürichu, kmalu zatem pa so ga v Londonu skupaj potrdili Velika Britanija, Grčija, Turčija ter nadškof Makarios v imenu grških in dr. Küçük v imenu turških Ciprčanov. 16. avgusta 1960 je Ciper uradno postal neodvisna republika, njena ustava pa je bila splet treh mednarodnih pogodb z »ustavno močjo«: Pogodbe o ustanovitvi, Pogodbe o garanciji in Pogodbe o zavezništvu.¹² Ravnotežje med obema skupnostima je bilo zagotovljeno z obojestranskim vetom¹³ grškociprskega predsednika in turškociprskega podpredsednika republike. Državna administracija in predstavniški dom sta bila bikomunalna v razmerju 70 : 30 med grškimi in turškimi Ciprčani, medtem ko je bilo

¹¹ Turška odporniška organizacija (tur. Türk Mukavemet Teşkilatı).

¹² V Pogodbi o garanciji člen 1 prepoveduje združevanje Republike Ciper v politično ali ekonomsko unijo s katerokoli državo, člen 3 pa določa, da se v primeru kršitve določil te pogodbe države skrbnice najprej posvetujejo o nastali situaciji; če se ne morejo uskladiti o skupni akciji, lahko vsaka od njih posreduje z namenom ponovne vzpostavitve takšne državne ureditve, kot je določena s to pogodbo. Pogodba o zavezništvu med Republiko Ciper, Grčijo in Turčijo govori o obrambnem sodelovanju držav pogodbenic, ki se bodo vzdržale agresivnih dejanj zoper neodvisnost in teritorialno suverenost Republike Ciper

¹³ Absolutni veto v obrambnih, zunanjih in notranje-varnostnih zadevah ter zadrževalni veto v vseh ostalih zadevah (Temeljna ustava Republike Ciper, člen 8).

dejansko razmerje v številu pripadnikov obeh skupnosti bližje 80 : 20. V prvih letih ustavne ureditve se je večina prebivalstva skupaj z voditeljem Makariosom začasno sprijaznila s ciprsko samostojnostjo. Spojitev z Grčijo se je zdela mednarodnopolitično in pravno nemogoča, delitev otoka nezaželjena, poleg tega pa bi se ob vsakršni politični spremembi verjetno poslabšal tudi gospodarski položaj (Bučar, B. 1984b: 830). Medtem se je politično vodstvo turških Ciprčanov zavedalo užaljenosti grških Ciprčanov zaradi »prekomernih pravic« turškociprske skupnosti. Med vladnimi predstavniki različnih narodnosti ni prišlo do medsebojnega sodelovanja in zaupanja. Turškim Ciprčanom je bilo jasno, da se bo boj grških Ciprčanov za enosis nadaljeval, in niso izključili možnosti nasilnega zloma republike, kar se je kmalu tudi zgodilo.

Komaj dve leti po rojstvu nove republike je njen obstoj že zamajala ustavna kriza. Medtem ko so se turški Ciprčani odločno oklepali ustavnih določil, pa je za grške Ciprčane ustavna republika predstavljala le prehodno obdobje, v katerem so se pripravljali za naslednjo fazo boja za enosis. Oblikovali so politično in vojaško strategijo, imenovano Akritasov načrt¹⁴, ki je predvidevala hitri in nasilni prevzem nadzora nad turškimi Ciprčani ter njihovo razorožitev. Z nekajdnevno operacijo so nameravali presenetiti državi zaščitnici Veliko Britanijo in Turčijo, da le-ti ne bi uspeli posredovati in vzpostaviti statusa quo iz leta 1960, temveč bi morali sprejeti okupacijo kot fait accompli. Vodstvo turških Ciprčanov je pesimistično ocenjevalo nastalo politično situacijo in je pričakovalo izbruh nasilja med skupnostima, zato je TMT začela utrjevati turškociprske vasi in mestne četrti ter se pripravljati na povračilne ukrepe (Patrick 1976: 35–36). Vrhunec je ustavna kriza dosegla 31. novembra 1963, ko je Makarios podpredsedniku republike in predstavniku turških Ciprčanov dr. Kücüku poslal predloge ustavnih amandmajev, ki bi po njegovem mnenju olajšali delovanje in razvoj države. Za turške Ciprčane so ti predlogi predstavljali nesprejemljive korake k unitarnosti republike in prevladi načela večine. Prvi medkomunalni spopadi so izbruhnili 21. decembra 1963, politični vodstvi obeh skupnosti pa sta se že pripravljali na obsežnejši vojaški spopad in s pomočjo svojih matičnih držav reorganizirali svoje oborožene sile. Velika Britanija je zaradi izbruha nasilja zahtevala razpravo v

¹⁴ Bistveni cilji Akritasovega načrta so: popravek »negativnih« delov Ustave Republike Ciper, razveljavitev Pogodb o garanciji in zavezništvu, pridobitev mednarodne podpore za pravico grških Ciprčanov do narodne samoodločbe in legitimizacija enosis na podlagi plebiscita za narodno samoodločbo (Akgün et al. 2005).

Varnostnem svetu OZN.¹⁵ Z resolucijo Varnostnega sveta 186 (z dne 6. marca 1964), ki je na Ciper poslala mirovne sile UNFICYP¹⁶ in posrednika OZN, so se Združeni narodi prvič dejansko vpletli v ciprski spor. Žal enote UNFICYP niso uspele zaustaviti nasilja ali preprečiti dobave velikih količin orožja za ciprsko vlado, torej za grške Ciprčane. Zaradi ogroženosti so se turški Ciprčani med leti 1964 in 1974 umaknili v oborožene enklave, ki so obsegale približno 3 % otoškega ozemlja. Republiko Ciper so razklale odločilne spremembe. Ker so se turški Ciprčani umaknili iz vseh državnih služb, so grški Ciprčani zasedli še preostalih 30 % mest v državnih in drugih institucijah. Odslej so bili vlada, parlament, državni radio in televizija v grškociprskih rokah – Republika Ciper je postala država grških Ciprčanov. Medtem so turški Ciprčani v svojih enklavah osnovali sistem političnih, administrativnih, sodnih, socialnih in ostalih institucij, ki so imele vse značilnosti tistih v malih državah (Stavrinides 1976). Zaradi vedno večjega prodora grškega kapitala v šestdesetih letih na Ciper se je grškociprski nacionalizem le še krepil, zato je bila turška skupnost vedno bolj gospodarsko in politično odvisna od svoje matične države (Bučar, B. 1984b: 830).

Konflikt med grškimi in turškimi Ciprčani po decembru 1963 lahko razumemo kot odnos med dvema neodvisnima sistemoma formalnih institucij¹⁷, ki so predstavljale nacionalno identiteto, voljo in interese svoje skupnosti. Že pred letom 1963, posebej pa po njem sta grški in turški nacionalizem dobila krila in postala del uradne politike voditeljev obeh skupnosti. Med grškimi in turškimi časopisi, radijskimi postajami in politiki se je vnela prava propagandna vojna. Na celotnem otoku je ostalo le še 48 mešanih vasi, v katerih so grški in turški Ciprčani živeli drug ob drugem v prijateljskem miru. V večjih urbanih središčih pa sta se narodnosti zadrževali večinoma le v svojih utrjenih četrtih, na svojih ulicah, v svojih trgovinah in kavarnah. Do medosebnih znanstev in prijateljstev med pripadniki različnih skupnosti ni več prihajalo. (Stavrinides 1976) Uradna srečanja predstavnikov obeh skupnosti ter Grčije in Turčije niso pripeljala do rešitve spora, zato se je na otoku v naslednjih letih ohranjal status quo: občasni spopadi so podžigali sovraštvo med skupnostima, Grčija in Turčija sta se

¹⁵ V OZN so v imenu ciprske vlade lahko sodelovali samo grški Ciprčani. Turški Ciprčani niso smeli poslati svoje diplomatske misije in so svoje interese lahko zastopali le preko turških delegatov.

¹⁶ Mirovne enote Združenih narodov na Cipru (orig. United Nations Force in Cyprus).

¹⁷ Ta majhna *psevdo*država turških Ciprčanov je tako imela vse razen uradnega imena in mednarodnega priznanja: oboroženo obrambo na mejah, svojo vlado (od 1967 dalje z imenom Turškociprska uprava), javne službe ter celo svojo nogometno federacijo in skavtsko gibanje. Na čelo Turškociprske uprave so izvolili dr. Fazil Küçükka, kjer ga je 1973 nasledil Rauf Denktaş. (Stavrinides 1976)

zaradi Cipra leta 1967 skoraj zapletli v medsebojno vojno, OZN je povečala sile UNFICYP in razširila njihov mandat.

3.4 CIPER POSTANE IN OSTANE RAZDELJEN OTOK

Vezi med Grčijo in Republiko Ciper so se skrhale leta 1967, ko je v Grčiji prišel na oblast vojaški režim oziroma hunta, ki se politično ni ujel z Makariosom in njegovimi predstavami o prihodnosti Cipra. Makarios se je zato distanciral od zavzemanja za enosis, začel je zagovarjati neodvisno unitarno ciprsko državo in sodelovati z OZN. Vztrajajoč na pripojitvi Cipra je grška hunta večkrat poskušala strmoglaviti Makariosovo vlado¹⁸ – uspelo je Nicosu Sampsonu, ki je 15. julija 1974 z državnim prevratom prevzel oblast v Nikoziji. Sam Makarios, ki je z britansko pomočjo pobegnil z otoka, je državni prevrat poimenoval »grška invazija na Ciper«. Turčija je prevrat takoj označila za grško okupacijo otoka in pozvala preostalo državo zaščitnico Veliko Britanijo, naj se ji pridruži pri posredovanju na Cipru. Britanci so sodelovanje zavrnili, zato je Turčija 20. julija sama sprožila vojaško operacijo na Cipru. Dva dneva kasneje je prišlo do premirja, vendar skupnosti na dveh konferencah v Ženevi nista uspeli rešiti svojih sporov in se dogovoriti o dokončni ureditvi ciprske države. 14. avgusta je Turčija v svoji drugi vojaški ofenzivi osvojila prevlado na 36 % otoka. Več kot 160.000 grških Ciprčanov je prebežalo s severa na jug otoka, okoli 43.000 turških Ciprčanov pa v obratni smeri. Krvavi dogodki leta 1974 so zahtevali več kot tri tisoč človeških žrtev. Ciper je postal ozemeljsko in etnično razdeljen otok. Mejo med severnim in južnim delom otoka, ki je postala znana pod imenom »zelena« oziroma »Attilova meja«¹⁹, že več kot trideset let nadzorujejo mirovne sile UNFICYP.

Vse od leta 1974 naprej so se številni poskusi ponovne združitve Cipra pod eno politično oblastjo neuspešno končali. Turškociprsko vodstvo je 13. februarja 1975 na podlagi večinske podpore na referendumu²⁰ enostransko razglasilo Turško federalno državo Ciper. Njihovo zavzemanje za ohlapno federalno povezavo dveh politično enakopravnih narodnih skupnosti je bilo v ostrem nasprotju z grškociprskimi predstavami o enotni ciprski državi z močno centralno oblastjo, v kateri bo delež

¹⁸ Makarios je preživel štiri poskuse atentata nanj.

¹⁹ Vojaška operacija Turčije na Cipru je potekala pod imenom Operacija Attila.

²⁰ Mednarodna skupnost tega referendumu ni priznala.

političnega vpliva odražal številčnost posamezne skupnosti. Grški Ciprčani so maja 1983 z grško podporo ponovno internacionalizirali ciprsko vprašanje. Sprejeta resolucija Generalne skupščine OZN²¹ z zahtevo po umiku turške vojske z otoka in vračilu nadzora celotnega ozemlja Republiki Ciper je pokopala turškociprske upe za doseg legitimne politične enakopravnosti, zato je 15. novembra 1983 turškociprski parlament razglasil samostojno državo Turška republika Severni Ciper. Razglasitev neodvisnosti ni odpravila mednarodnopolitične izolacije turških Ciprčanov, saj je novo državo priznala le Turčija, medtem ko je OZN z resolucijo Varnostnega sveta 541 razglasila najnovejši turškociprski korak za »mednarodnopravno nezakonit in v nasprotju s preteklimi stališči OZN« (Bučar, B. 1984a: 198).

Po letu 1973 so kar štirje generalni sekretarji²² OZN poskušali razvozlati ciprski gordijski vozec s svojimi predlogi za celovito rešitev politične ureditve na otoku. Po seriji pogovorov o zblizevanju stališč sta federalna predloga Waldheima in Cuellarja neslavno propadla. Po izvolitvi novega predsednika Republike Ciper Georgea Vassiliou-ja leta 1988 sta obe strani ponovno sedli za pogajalsko mizo pod okriljem generalnega sekretarja Boutros-Ghalija. Dve leti kasneje je Republika Ciper kljub turškociprskemu nasprotovanju uradno zaprosila za članstvo celotnega otoka v Evropski uniji (EU), kar je situacijo za pogajalsko mizo še bolj zapletlo. Tudi Boutrosa-Ghalijev predlog Zbirka idej iz leta 1992 ni uspel zadovoljivo razrešiti vprašanj razdelitve moči in ozemlja v bodoči federalni državi ter pravic lastništva in svobodnega gibanja po otoku. V 90. letih niso na Cipru dosegli nobenega pogajalskega napredka in obe skupnosti sta ubrali vsaka svojo pot. Grškociprska stran je sicer ostala naklonjena poskusom OZN, vendar je hkrati izboljševala svoje pogajalsko izhodišče z iskanjem podpore tretjih strani, predvsem ZDA in EU. Turški Ciprčani pa so še poglobili svojo integracijo s Turčijo in vztrajali na priznanju TRSC kot predpogoju za združitev obeh delov otoka v federalno celoto.

EU je ob prelomu stoletja postala odločilni dejavnik v ciprskem vprašanju. Na vrhu v Kopenhagnu leta 2002 je EU odstranila predpogoj politične rešitve in združitve otoka za ciprsko pridružitve petnajsterici. Kljub temu je EU pozivala k vključitvi turških

²¹ Resolucija A/RES/37/253, sprejeta 16. maja 1983.

²² Kurt Waldheim med leti 1971 in 1981, Perez de Cuellar kot posebni Waldheimov odposlanec na Cipru in kot generalni sekretar med 1982-1991, Boutros Boutros Ghali v letih 1992-1996 in Kofi Annan od 1997 dalje.

Ciprčanov v pridružitvena pogajanja ter si skupaj z OZN prizadevala, da bi članstvo v EU koristilo obema narodnima skupnostima in prineslo mirno združitev otoka. Med leti 1999 in 2004 je OZN z misijo dobrih uslug pod vodstvom generalnega sekretarja Kofija Annana uspela oblikovati najbolj podroben načrt za združitev Cipra. Peta različica dokumenta je konec marca 2004 na več kot 900 straneh predstavljala kompromisni model državne ureditve za mirno sožitje grških in turških Ciprčanov in popravo krivic iz preteklosti. Pred razglasitvijo rezultatov sočasnih referendumov²³ na obeh delih otoka se je Ciper zdel najbližje koncu svoje polstoletne »nočne more« – vendar otok še vedno ostaja razdeljen. Medtem ko so turški Ciprčani Annanov načrt podprli s 64,9 %, so ga grški Ciprčani zavrnilo še z večjo večino (75,8 %). Rezultati so razočarali mednarodno skupnost, ki pa je ostala zavezana nadaljnjim trudom za združitev Cipra. EU spoštuje izraženo željo turških Ciprčanov po pridružitvi evropski povezavi, prizadeva si končati mednarodno izolacijo turškociprske skupnosti ter spodbuditi ekonomski napredek severnega dela otoka s programi gospodarsko-trgovinskega sodelovanja in finančno pomočjo (Internet 7). Z uradnim vstopom Republike Ciper v EU 1. maja 2004 pa so grški Ciprčani zaradi konsenzualnega odločanja EU postali verjetno najodločilnejši dejavnik, ki bo krojil usodo turških Ciprčanov na severnem delu otoka. Seveda jih mednarodna skupnost ne bo pustila kar na milost in nemilost južnih sootočanov, kar dokazujejo ostre kritike grškociprske politike blokiranja evropskih uredb o pomoči TRSC.²⁴ Pomemben korak v smeri večjega priznanja je prinesla sama sprememba v političnem vrhu TRSC – po štiridesetih letih je morala Denктаševa proturška stranka priznati premoč proevropsko usmerjenim strankam, ki so promovirale združitev Cipra. 24. aprila 2005 je predsednik TRSC postal Mehmet Ali Talat, ki s svojo zmernejšo politiko počasi pridobiva podporo mednarodne skupnosti za ukinitvev izolacijskih ukrepov proti turškim Ciprčanom.

Razumevanje zgodovinskega dogajanja na Cipru je neobhodna podlaga za objektivno ugotavljanje njegove razvojne poti in družbene sposobnosti tako v preteklosti kot dandanes. Ker pa se diplomsko delo bolj kot s političnim ukvarja z gospodarskim vidikom razvoja tega sredozemskega otoka, se v naslednjem poglavju podrobneje posvečam pregledu razvoja ciprskega gospodarstva.

²³ Referenduma sta potekala 24. aprila 2004.

²⁴ Ob zadnjem obisku zunanjega ministra Velike Britanije Tonyja Blaira pri predsedniku TRSC Aliju Talatu (Internet 6).

4. CIPRSKO GOSPODARSTVO SKOZI MODERNO ZGODOVINO

4.1 OBDOBJE BRITANSKE KOLONIJE DO 1960

Kmetijstvo je bilo vseskozi glavni gospodarski dejavnik na Cipru, saj je zaposlovalo 58 % delovne sile. Glavni kmetijski pridelki (žita, vino in citrusi) so predstavljali 28 % ciprskega izvoza. Industrijski sektor je v glavnem zajemal predelovanje kmetijskih surovin – tobak, vino, moka in oljčno olje so bili glavni proizvodi. Glavne rudnine (baker, železo, krom in azbest) obsegale kar 60 % celotnega izvoza. Trgovina in storitve so bile slabo razvite. Prvi večji vzpon ciprskega gospodarstva so med leti 1950 in 1957 povzročili tako zunanji dejavniki kot notranje politične spremembe. Višje cene rudnin ter kmetijskih pridelkov in izdelkov so zaradi hladnovojne oboroževalne tekme in večjega povpraševanja povečale ciprske izvozne zasluzke, kar so izkoristili za napeljavo namakalnih sistemov ter s tem povečali učinkovitost ciprskega kmetijstva. Obenem je Ciper zaradi mednarodno-političnih sprememb in vedno večje pomembnosti Bližnjega zaradi dobave nafte postajal vse pomembnejša britanska vojaška baza, čemur je sledilo povečanje vojaške in ostale infrastrukture na otoku. Ta gospodarski razcvet je zamrl leta 1957, ko so zaradi prevelike produkcije in konkurence nenadoma padle svetovne cene tako rudninam kot kmetijskim izdelkom. Hkrati je ciprski boj za neodvisnost skorajda zaustavil gospodarske aktivnosti in turizem – brezposelnost pa je do leta 1960 dosegla tako visoko stopnjo, da se je začelo množično izseljevanje. Begu ljudi se je pridružil tudi beg kapitala. (Hudson in Dymiotou-Jensen 1989: 5–8)

4.2 OBDOBJE REPUBLIKE CIPER 1960–1974

Gospodarski položaj na Cipru je bil ob ustanovitvi neodvisne republike nezavidljiv, kajti neuravnoteženo gospodarstvo z resnimi strukturnimi problemi preprosto ni predstavljalo prave podlage za dolgoročno in samovzdržno rast. Dominantna gospodarska dejavnost je bilo kmetijstvo, odvisno od nestanovitnih vremenskih razmer in nestabilnih svetovnih cen ter z veliko podzaposlenostjo – 45 % vseh zaposlenih je delalo v kmetijski panogi, ki pa je prispevala le 18 % BDP. Sama proizvodna dejavnost je bila nezadostna, saj večinski majhni družinski obrtni obrati niso bili zmožni vlagati v tehnološki razvoj. Ciper je bil tako odvisen od uvoza večine industrijskih proizvodov, tudi hrane. Na otoku je podobno kot drugim nerazvitim gospodarstvom primanjkovalo

infrastrukture, nujne za gospodarski razvoj (ceste, pristanišča, letališča ipd.), nezadostna oskrba z vodo pa je ogrožala načrtovane namakalne projekte. Negotov izvoz rudnin in kmetijskih pridelkov ter nezanesljivost političnih razmer sta povzročila pomemben odliv kapitala. V družbeni sferi sta se hkrati odvijala dva procesa – emigracija in urbanizacija. Ruralni predeli otoka so ostali finančno in infrastrukturno zapostavljeni – samo 28 % gospodinjstev je imelo elektriko in le 7 % tekočo vodo. (Hudson in Dymiotou-Jensen 1989: 9)

To preobilje družbeno-ekonomskih problemov je prisililo novo ciprsko vlado, da se je posvetila načrtnemu oživljanju gospodarstva. Zaradi majhnosti ciprskega trga in odprtosti gospodarstva niso zaupali mehanizmu prostega trga, ki bi uspel hitro vpeljati nujno potrebne strukturne spremembe in postaviti temelje za stabilno in trajnostno rast. V pravkar rojeni državi ni bilo dovolj fizičnega bogastva za polno in učinkovito izkoriščanje naravnih virov. Obenem je izredno negotova ekonomska situacija, ki sta jo povzročila odlivanje človeškega in finančnega kapitala, zahtevala radikalne ukrepe vlade za vzpostavitev ozračja zaupanja, ki bi prispevalo k povečanju investicij in proizvodne dejavnosti. Ciprska vlada je zato sprejela načelo »indikativnega gospodarskega načrtovanja«. Takšno načrtovanje je pomenilo zastavitev kratkoročnih in srednjeročnih ekonomskih ciljev, neposredna vloga vlade pa se je omejila na podporo zasebnemu sektorju s sprejemanjem ustrezne zakonodaje, implementacijo fiskalnih in ostalih ukrepov, izgradnjo fizične in institucionalne infrastrukture ter splošnim ustvarjanjem varnega in stimulativnega gospodarskega okolja.²⁵ Za oblikovanje in implementacijo petletnih razvojnih načrtov je bil odgovoren Urad za načrtovanje, vladna skupina strokovnjakov pod vodstvom Ministrstva za finance, kjer so predvsem v začetnih letih iskali in upoštevali mnenja zunanjih ekonomistov (iz Združenih narodov, Svetovne banke, Gospodarske komisije OZN za Evropo in z raznih univerz). Petletni načrti so ciljali na dvig prihodkov, polno zaposlenost in relativno stabilnost cen. V prvih letih sta bila temeljna cilja vladnih prizadevanj zagotovitev najvišje možne stopnje rasti gospodarstva in uravnotežen družbeni razvoj, ki bo dvignil raven življenjskega standarda prebivalcev. Načrtovana institucionalna in infrastrukturna izgradnja je zagotovila potrebno prestrukturiranje gospodarstva in učinkovito izkoriščanje doslej

²⁵ Ciprska vlada je zagotavljala podjetniške vzpodbude in tehnično usposabljanje ter vzpostavila ustrezne posojilne pogoje, k čemur je pripomogla ustanovitev Ciprske centralne banke in Ciprske razvojne banke v letu 1963.

pretežno neizrabljenih proizvodnih virov. Petletni načrti so obenem tudi presegli izključno gospodarske zadeve, saj so predvidevali izboljšanje socialnih storitev in pravne zakonodaje ter ob regionalnih vidikih razvoja poudarjali tudi družbeno in kulturno sfero. V gospodarstvu je prevladovala modernizacija proizvodnje, za pomoč zasebnemu podjetništvu pa so bili ustanovljeni posebni svetovalni odbori iz vrst neodvisnih strokovnjakov. (Hudson in Dymiotou-Jensen 1989: 10–12) Vendar pa kmalu po vzpostavitvi učinkovitejše kmetijske proizvodnje in rudarstva, zagonu male proizvodnje, gradbene industrije in storitvenih dejavnosti turška skupnost na otoku zaradi medkomunalnih sporov in samoizolacije ni bila več del prvega petletnega načrta. Zato turški Ciprčani niso bili deležni nobenih koristi mednarodne finančne in tehnične pomoči, ki je podpirala razvoj grškociprske industrije, zaposlovanje in povečevanje kupne moči zgolj grških Ciprčanov (Stavrinides 1976).

Indikativno načrtovanje ciprske vlade in 4,6-odstoten delež BDP, namenjen gospodarskemu razvoju, sta bila uspešna, ker so jasne in učinkovito izvedene politike temeljile na filozofiji izgradnje stabilne podlage za hitro ekspanzijo zasebnih podjetniških iniciativ. Vlada je ob obveznem osnovnošolskem izobraževanju zagotovila brezplačno obiskovanje srednješolskega izobraževanja in poudarila pomen tehnične izobrazbe.²⁶ Tako so bili že v začetni fazi razvojne poti položeni temelji za razvoj človeškega kapitala, ki se je v naslednjih letih izkazal za glavno primerjalno prednost ciprskega gospodarstva. Vladne politike ter sistematsko sodelovanje z zaposlenimi in delodajalci so prinesle postopno strukturno preobrazbo, raznolikost produkcijske baze in izvoznih virov. Posledično je Ciper do leta 1973 že dosegel zadovoljivo raven blaginje. BDP je povprečno rasel z več kot 7% letno stopnjo, vendar pa hitra gospodarska rast ni imela negativnih posledic na zunanjo ali notranjo stabilnost. Počasi je sicer naraščal trgovinski deficit, vendar pa ga je uspešno nadomeščal vedno večji presežek deviznih prilivov zaradi razmahom turizma²⁷. (Hudson in Dymiotou-Jensen 1989: 12–14) Razvojno je ciprsko gospodarstvo napredovalo na višjo raven: osvobodilo

²⁶ Ustanovljena sta bila Višji tehnični inštitut ter Inštitut za hotelirstvo in gostinstvo. Visokošolsko izobrazbo so mladi pridobivali v tujini (v Grčiji, Veliki Britaniji in ZDA), od koder so se vračali na Ciper službovat na pomembna delovna mesta v državni upravi in v podjetništvu. V letih 1970–1971 je visokošolske programe v tujini obiskovalo kar 11.450 Ciprčanov, med katerimi so prevladovali tisti grške narodnosti. Zato ni čudno, da je imela Republika Ciper po statistikah UNESCO tretji največji delež diplomantov na prebivalca na svetu, za ZDA in Kanado. (Stavrinides 1976)

²⁷ Med 1961 in 1971 je turistični obisk Cipra zrasel za kar petkrat, iz 25.000 na 125.000 tujih obiskovalcev letno (Stavrinides 1976). Do leta 1973 sta bili zgrajeni novi počitniški letovišči v Kyreniji in Famagusti, ki sta obetali neslutene uspehe ciprskega turizma.

se je kmetijskega značaja in se približalo strukturi razvitih gospodarstev s pomembno industrijo in storitvenim sektorjem.

Republika Ciper se je praktično že takoj na začetku aktivno vključila v mednarodne odnose. Ob ustanovitvi je mlada država avtomatično postala članica Združenih narodov, nato leta 1961 članica Sveta Evrope, že 1962 pa je izrazila zanimanje za pridružitve k Evropski gospodarski skupnosti (EGS) – istega leta, kot je to storila tudi Velika Britanija. Ključen povod za tak korak oziroma nujnost usmeritve k Evropi je bila velika odvisnost ciprskega izvoza od preferenčnih trgovskih carin za države Commonwealta. Velika Britanija je bila namreč kot nekdanja kolonialna oblastnica tudi najpomembnejša izvozna partnerica s približno 40 % celotnega ciprskega izvoza. Dolgoročno gospodarsko perspektivo je za Republiko Ciper predstavljala carinska unija s tako velikim in stalnim trgov, kot je bila EGS. Prizadevanja in pogajanja so obrodila sadove 19. decembra 1972, ko je bil podpisan Pridružitveni sporazum med Republiko Ciper in EGS, vendar je njegovo uresničevanje zaustavila turška invazija na Ciper leta 1974. Začetna faza izvajanja se je tako raztegnila vse do leta 1987, ko je bil sprejet Protokol o implementaciji druge stopnje Pridružitvenega sporazuma. (Internet 1)

4.3 REPUBLIKA CIPER PO LETU 1974

Relativni gospodarski razcvet Republike Ciper iz 60. in zgodnjih 70. let je nenadno prekinila invazija turške vojske na otok poleti 1974. Skoraj dve tretjini resursov države sta bili pod okupacijo, med njimi tudi najrodovitnejši kmetijski predeli in največje turistične namestitvene zmogljivosti okoli Kyrenije in Famaguste. Turška vojska je zasedla tudi pomembno infrastrukturo: mednarodno letališče Nikozija (dotlej edino civilno zračno luko na Cipru), največje пристanišče Famagusta ter številne šole in bolnišnice. Okupacija je negativno vplivala na gospodarski in družbeni razvoj tako grških kot tudi turških Ciprčanov. Takojšnja ekonomska posledica okupacije je bil splošen gospodarski upad – zmanjšanje proizvodne aktivnosti je močno zmanjšalo gospodarsko dejavnost in nacionalni dohodek.²⁸ Konec leta 1974 je brezposelnost narasla na kar 30 %, kar je v pogojih splošne politične negotovosti povzročilo veliko izseljevanje. Gospodarski zlom se je zdel neizbežen. Vendar pa se država po izgubi več

²⁸ Skoraj vsi ekonomski kazalci so se prevesili v negativne vrednosti. Podrobneje v prilogi C.

kot tretjine svojega ozemlja kljub odvisnosti od tuje pomoči ni pogreznila v začaran krog gospodarskega nazadovanja ali vsaj stagnacije. Nasprotno, v obdobju med 1974 in 1978 si je Ciper pridobil opis »ekonomski čudež«. Po samo štirih letih obnove gospodarstva je večina ekonomskih kazalcev dosegala višje vrednosti od predvojnih. Ta izreden ekonomski dosežek je temeljil na seriji ugodnih zunanjih okoliščin ter neumornem prizadevanju ciprske vlade in prilagodljivega zasebnega sektorja. Vlada je povečala svojo intervencionistično vlogo, sprejela ekspanzionistično fiskalno in monetarno politiko ter petletne razvojne načrte zamenjala s kratkoročnimi nujnimi gospodarskimi načrti. Ustanovili so Ekonomski svetovalni odbor v okviru Ministrstva za finance, v katerem so poleg vladnih predstavnikov delovali tudi zasebni akterji - to sodelovanje med javnim in privatnim sektorjem se je izkazalo za odločilno pri rekonstrukciji in razvoju ciprskega gospodarstva. (Hudson in Dymiotou-Jensen 1989: 17–23) Še pomembnejša neposredna vloga vlade je bilo reševanje problema nezaposlenosti. Širjenje državnih služb je odprlo nova delovna mesta in do konca leta 1975 je za vlado službovalo kar 16,6 % vseh zaposlenih. Emigracija prebivalstva iz Cipa se je v naslednjih letih obrnila – Ciprčani so se začeli za stalno vračati v domovino. Davčne spodbude so privabljale tuja podjetja na Ciper, kar je bilo pomembno ne le zaradi novih kapitalnih virov na otoku, temveč tudi zaradi novega tehničnega znanja. Ciprsko gospodarstvo se je preoblikovalo v storitveno gospodarstvo, trgovina in turizem sta postala največja ustvarjalca dodane vrednosti. Velikim uspehom na ravni gospodarstva se je pridružila tudi splošna blaginja in izboljšanje izobraževanja. Cena hitre rasti pa je bilo vladno zadolževanje. Ob zajetni mednarodni finančni pomoči zahodnoevropskih držav in Grčije so posojila mednarodnih finančnih organizacij (predvsem Evropske investicijske banke) v prvem desetletju po vojni skupaj znašala tudi do petine letnega proračuna Republike Ciper. Le s finančno pomočjo iz tujine je ciprska vlada uspela pokrivati svoj proračunski deficit in se posvečati obsežnim infrastrukturnim naložbam, ki so odločilno prispevale k uspehu ciprskega gospodarstva.

Ciprski gospodarski čudež je bil delno tudi posledica spleta ugodnih zunanjih okoliščin, ki so povečale domače in tuje povpraševanje, pripomogle k večji proizvodnji in tako upravičile nove naložbe v gospodarstvo. Dobre letine v treh letih po turški okupaciji so omogočile dober izkoristek preostale rodovitne obdelovalne zemlje. Kmetijstvu so pomagale tudi rastoče cene kmetijskih pridelkov na svetovnem trgu, predvsem krompirja v letih 1976 in 1977. Oba naftna šoka, prvi leta 1973 in drugi leta 1979, sta

imela poleg negativnih tudi koristne učinke za ciprsko gospodarstvo. Arabske države so se zaradi ogromnega priliva petrodolarjev namreč razvile v pomembne trge za ciprske izdelke. Izbruh državljanske vojne v Libanonu 1976 in še enkrat 1979 je bil sicer tragičen, vendar je pozitivno učinkoval na ciprsko ekonomijo. Neposreden vpliv v letu 1976 je bil izredno povečan prihod obiskovalcev iz Libanona, ki so na Cipru iskali začasno pribežališče, dejansko pa so bili ekonomski učinki mnogo širši, saj je Ciper postopno nadomestil Libanon kot regionalni gospodarski, finančni in pomorski center. Posebej izražena je bila rast »offshore« podjetij²⁹ zaradi ugodne davčne zakonodaje iz leta 1975 in visoko izobražene angleško govoreče delovne sile, tako da se je Ciper postopno preoblikoval v središče »offshore podjetništva« in »offshore bančništva«. (Hudson in Dymiotou-Jensen 1989: 26-31) Še ena zunanja okoliščina je ekonomsko koristila grškim Ciprčanom. Po razpadu mogočne Sovjetske zveze se je leta 1989 na Ciper iz strahu pred družbenimi nemiri zateklo okoli 50 tisoč premožnih Rusov. V 90. letih se jih se sicer veliko vrnilo v domovino, toda ekonomsko so ostali vezani na Ciper. Po statistikah sodeč uporablja skoraj 35 tisoč Rusov oziroma ruskih podjetij Republiko Ciper bodisi kot stalno prebivališče bodisi kot sedež podjetja. Dotok ruskega kapitala je učinkoval kot finančni blagoslov za južnociprsko gospodarstvo. (Stavri 2005)

Kljub ugodnim zunanjim razmeram in uspešnemu vladnemu intervencionizmu pa je bil za razcvet ciprskega gospodarstva odločilen njegov človeški kapital, ki ni le visoko izobražen, ampak tudi prilagodljiv in iznajdljiv. Takoj po turški invaziji je bil dosežen sporazum med delodajalci in sindikati o 25-odstotnem znižanju plač v primerjavi s plačami pred vojno v zameno za zakonsko zaščito zaposlitve in prepoved odpuščanja. Ta sporazum je bil ključen za znižanje produkcijskih stroškov in s tem za uspešnost izvoznih spodbud. Dinamičnost delovne sile se je odražala v pogostem menjanju poklicev, sektorjev in držav. Podjetniki so po vojni leta 1974 prevzemali večja tveganja, saj preprosto ni bilo več starih tradicionalnih in »varnih« alternativ. Najpomembnejše pa je bilo, da sta bila oba dela gospodarstva, zaposleni in delodajalci, pripravljena na zgledno sodelovanje zaradi skupnega cilja – preživetja. Poleg človeškega kapitala je Ciper odlično izkoristil še dve svoji inherentni primerjalni prednosti: geografski položaj in sredozemsko podnebje sta v kombinaciji s podjetniško sposobnostjo zagotovila razcvet turizma in storitev, ki sta na vodilnem mestu spodbujevalca gospodarskega

²⁹ Offshore podjetje ima sedež na Cipru, vendar svoje dejavnosti opravlja drugje. Leta 1976 je bilo takih podjetij 83, leta 1981 že 1233, do leta 1986 pa kar okoli 4800 (Hudson, Dymiotou-Jensen, 1989: 28).

razvoja zamenjala izvoz kmetijskih in industrijskih proizvodov. Glede na razmere na tujih trgih so se usmerili v izvozno bančništvo in svetovalne storitve. Ciprski gospodarstveniki so se zavedali, da s svojo majhno, delovno intenzivno in nizko tehnološko industrijo ne morejo razviti nobene konkurenčne prednosti nasproti masovni produkciji na svetovnih trgih, zato so za svojo strategijo prihodnosti prevzeli »fleksibilno specializacijo«. Ta nova proizvodna filozofija je vključevala investicije v nove tehnologije, kot so denimo računalniško vodena strojna oprema, nadzor kakovosti proizvodov, proizvodnja »v zadnjem hipu«, nadzor zalog ... (Hudson in Dymiotou-Jensen 1989: 31–32)

Leta 1987 je Republika Ciper podpisala Sporazum o carinski uniji z EGS, za polnopravno članstvo v tej evropski integraciji pa se je uradno prijavila julija 1990. Pogajanja o pridružitvi so se začela leta 1998 in vse do njihovega uspešnega zaključka konec leta 2002 je bil Ciper pri usklajevanju svoje zakonodaje z *acquis communautaire* med najhitrejšimi državami kandidatkami za članstvo. Skladno s cilji Razvojnega programa za obdobje 1999–2003 so v Republiki Ciper reformirali javni sektor, prilagodili gospodarstvo pogojem informacijske družbe in nadgradili vlogo Cipra kot mednarodnega in regionalnega storitvenega centra odličnosti. Strateški položaj, ugodno podnebje, demokracija in ekonomija prostega trga, politična stabilnost, odlična infrastruktura in visoko izobražena večjezična delovna sila so temelji, na katerih vladne politike gradijo vedno večje in pomembnejše mednarodno poslovno in storitveno središče na Cipru. Ugodno podjetniško okolje označujejo makroekonomska stabilnost, socialna, ekonomska in pravna infrastruktura, liberalna zakonodaja in davčne spodbude za tuje neposredne naložbe, posebej na področju visoke tehnologije, ter prosta gospodarska območja, dvostranski investicijski sporazumi s 17 državami in sporazumi o izogibanju dvojnemu obdavčevanju s kar 40 državami. (Internet 2)

4.4 GOSPODARSKI POLOŽAJ TURŠKOCIPRSKE SKUPNOSTI

Po popisu prebivalstva iz leta 1960 je bilo vseh prebivalcev na Cipru 573.566, med njimi 78 % grških Ciprčanov (po ciprski ustavi se k njim prištevata tudi narodnostni manjšini Armencev in Maronitov), 18,1 % turških Ciprčanov ter 3,9 % ostalih, predvsem tujcev. Gospodarski razkorak med grško in turško skupnostjo je sicer težko natančno opredeliti, grško ekonomsko prednjačenje pa je očitno že v ciprskem izvozu,

kamor so v letu razdora 1963 kar 99,5 % proizvodov in storitev prispevali grški Ciprčani (Stavrinides 1976). V sektorski zaposlitvi je razmejitev sledila narodnostno-verskim ločnicam (Canefe 1998). Turški Ciprčani so bili v glavnem kmetje, manj izobraženi in revnejši od grških Ciprčanov, ki so obvladovali industrijsko proizvodnjo, obrt in trgovino.³⁰ Slednji so razvili pravo kulturo podjetništva, kar dokazuje tudi grščina kot »uradni jezik«, v katerem so se sklepali posli in trgovski dogovori (Rotberg 2003). Po letu 1963 so se vsi gospodarski kazalci še mnogo bolj nagnili v korist grškociprske skupnosti. Takrat se je zaradi strahu pred nasiljem grških Ciprčanov večina turških kmetov, ki so imeli v lasti okoli 20 % kmetijskih obdelovalnih površin na otoku, zatekla v oborožene turškociprske enklave in zapustila grškim Ciprčanom 30–40 % svoje zemlje. (Stavrinides 1976) Begunske družine brez svoje zemlje so postale popolnoma odvisne od solidarnosti svoje narodnostne skupnosti in turške finančne pomoči. Gospodarski razkol so poglobile ekonomske sankcije Makariosove vlade, ki je leta 1964 turškim Ciprčanom prepovedala nakup in prevoz »strateških materialov«, ki bi jim lahko koristili v boju proti večinskemu prebivalstvu (Akgün et al. 2005). Turškociprsko vodstvo je za svoje gospodarsko životarjenje nenehno krivilo ekonomske zapore in ostale diskriminatorne ukrepe grškociprske uradne oblasti (Souter 1984: 663). Uradna grškociprska Vlada Republike Ciper je bila tudi prejemnica celotne finančne in tehnične pomoči Združenih narodov in njihovih specializiranih agencij in šele po marcu 1968 je bila minimalnega dela te pomoči deležna tudi turškociprska skupnost (Stavrinides 1976).

Ko je decembrskemu izbruhu nasilja leta 1963 sledil protestni umik predstavnikov turške skupnosti iz vlade in ostalih uradnih institucij Republike Ciper, v katerih so vsi zato izgubili svojo zaposlitev, se je le redkim od njih uspelo preusmeriti v javne službe novoustanovljene kvazi države turških Ciprčanov. Nezaposlenost in podzaposlenost sta bili skozi celotno obdobje samoizolacije izredno pereč problem, saj turškociprska uprava zaradi pomanjkanja vsakršnih sredstev in potrebnega znanja ni bila sposobna zasnovati in izvajati kakršnega koli resnega programa javnih del. Turški Ciprčani so bili prisiljeni iskati zaposlitev izven svojih enklav in tako jih je leta 1974 skoraj deset tisoč delalo za grškociprske delodajalce. (Stavrinides 1976) Od etničnih nemirov konec leta 1963 zaradi samosegregacije turški Ciprčani niso imeli več dostopa po svojem ozemlju

³⁰ Porazdelitev med grškimi in turškimi Ciprčani v različnih sektorjih gospodarstva v letu 1963 je natančneje razdelana v prilogi D.

do pristanišč in letališča. Odrezani od najbolj dinamičnih vej ciprskega gospodarstva, turizma in trgovine, so se lahko za preživetje vrnili samo h kmetijstvu. Odvisnost od finančne pomoči turške vlade je preprečila razvoj nujne gospodarske infrastrukture, zato v turških delih Cipra ni bilo veliko novih hotelov, trgovin, vodnjakov za umetno namakanje in drugih gospodarskih objektov. Tujemu kapitalu pa so bila ob grški vladavini na otoku vrata na turško območje zaprta. V tem obdobju je bila razlika v narodnem dohodku na prebivalca ene in druge skupnosti skoraj desetkratna, kar je najočitnejši pokazatelj razlike v stopnji gospodarskega razvoja in življenjske ravni med grškimi in turškimi Ciprčani. (Vezočnik 1972) Turška okupacija Cipra je leta 1974 sicer podeseterila ozemlje turških Ciprčanov in količino naravnih virov, česar pa niti turškociprska uprava niti kasnejša oblast TRSC nista izkoristili za gospodarski preboj. Turški Ciprčani niso imeli potrebnega znanja in izkušenj o upravljanju gospodarstva, povojnim gospodarskim tveganjem so se pridružile še politične negotovosti, kar je odvracalo ne le tuje, ampak tudi domače investitorje (Demetriades, Fethi in Fethi 2003). Ekonomsko-socialna kriza je sprožila velik emigracijski val turških Ciprčanov. Povečevanje razkoraka med uspešnostjo ločenih gospodarstev na Cipru skozi leta nakazujejo glavni ekonomski kazalci v tabeli 1.

Tabela 1: Glavni ekonomski indikatorji južnega in severnega dela Cipra, izbrana leta

	1980	1985	1990	1995	2000*
Gospodarstvo na jugu^(a)					
BDP (mio USD)	2151,9	2430,8	5571,4	8738,3	8078,2
BDP na prebivalca (USD)	4200,5	4463,7	9489,7	13541,5	12033,7
BDP na zaposlenega (USD)	11446,5	11160,7	21986,7	30988,9	30144,4
Realna stopnja rasti BDP (%)	5,8	4,7	7,5	6,2	4,7
Gospodarstvo na severu^(b)					
BDP (mio USD)	230,5	236,3	587,5	745,7	1037,6
BDP na prebivalca (USD)	1540,9	1474,9	3427,5	4113,3	4967,4
BDP na zaposlenega (USD)	4382,4	3841,9	8204,9	9748,3	11615,7
Realna stopnja rasti BDP (%)	0,9	7,5	5,7	2,6	-0,6

Vir: Demetriades, Fethi in Fethi, (2003: 21), sicer povzeto iz

(a) Oddelek za statistiko in raziskave, Ministrstvo za finance, Nikozija, Južni Ciper, 2000;

(b) Ekonomski in socialni kazalci, Državna organizacija za načrtovanje, Nikozija, Severni Ciper, 2000.

* Podatki za leto 2000 so načrtovani.

Za gospodarsko nazadovanje turških Ciprčanov je v veliki meri krivo neučinkovito vladno upravljanje družbe in gospodarstva.³¹ Z obilico državnih podjetij je bila država glavni delodajalec in distributer ekonomskih spodbud v TRSC, sčasoma pa se je javni sektor tako razbohotil, da je fiskalni sistem razpadel.³² V državnih institucijah so se ob rigidnosti in netransparentnosti razširili še klientelizem, navezava na Turčijo in tamkajšnje politične elite ter korupcija, kar je resno oviralo gospodarsko rast (Ugur 2003: 65).³³ Drugi omejevalni dejavnik za gospodarsko rast TRSC je bila njena vsesplošna odvisnost od »mattice« Turčije, po eni strani zaradi siceršnje mednarodne izoliranosti, po drugi pa zaradi odsotnosti lastnih razvojno-gospodarskih idej in strategij. Obdobje med 1974 in 1983 je bilo prehodna doba močnega paralelizma med turškim in turškociprskim gospodarstvom, v katerem naj bi slednje po turškem modelu mešanega gospodarstva državnih podjetij in zasebnega sektorja razvilo svoje prednosti za uspešno konkuriranje južnociprskemu gospodarstvu. V tem obdobju je na politični sceni prevladovalo reševanje ekonomskih in socialnih težav tako prebežnikov z juga kot turških migrantov iz Anatolije. Gospodarska tranzicija turških Ciprčanov pa se zaradi nepriznanja TRSC nikoli ni zaključila, prehodne ekonomske politike so postale stalnega značaja. Skladnost gospodarskih smernic in uporaba iste denarne valute – turške lire (TL) – sta prinesli tudi neželen uvoz inflacije in gospodarskih kriz iz Turčije. Slednje so vladni predstavniki pogosto uporabljali za kritje dejanskega slabega gospodarjenja njihovih samih. Iz Turčije naj bi tako prihajalo vse najslabše, razen seveda finančne pomoči za večje infrastrukturne naložbe in pokrivanje vsakoletnega proračunskega primanjkljaja. Turški transferji so prvenstveno plačevali osebne prejemke državnih uradnikov in pokojnine, denarja za spodbujanje konkurenčne moči zasebnega sektorja pa je ostalo le malo. Svoje meddržavne odnose sta TRSC in Turčija poglobili v okviru obsežnega Ekonomskega protokola leta 1997. Predvidena je bila tudi tesnejša integracija med državama na področjih varnostnih, obrambnih in zunanjih zadev, vendar pa tudi zgolj ekonomska in carinska integracija v praksi nikoli ni zaživela. (Balkir 2005)

³¹ Ciper predstavlja edinstven primer očitnega vpliva institucij in vladnih struktur na gospodarsko rast. Leta 1960 je prihodek na posameznika na območju, ki danes spada pod TRSC, zajemal 86 % povprečnega ciprskega prihodka. Tri leta po turški invaziji na otok in okupaciji tega ozemlja je prihodek na posameznika padel na 65 %, leta 1993 pa potonil na skromnih 33 % ciprskega povprečja (Ugur 2003: 61).

³² Medtem ko je bila povprečna letna stopnja rasti med leti 1983 in 2001 3,2 odstotka, je potrošnja javnega sektorja naraščala povprečno 4,2 odstotka na leto, socialni transferji pa v povprečju kar za 8,9 odstotka letno (Balkir 2005). Podrobneje so značilnosti javnega sektorja v TRSC podane v prilogi E.

³³ Leicht (2004) v svojem članku kritično pripisuje možnost zadovoljivega zaslužka le Denktaşevim podpornikom v državni upravi, zaposlenim v oskrbi turških vojaških enot ter v bankah in kazinojih, kjer je turška mafija prala denar.

Vrh EU v Helsinkih je decembra 1999 dokončno postavil EU v središče reševanja ciprskega vprašanja. Takrat je bila namreč sprejeta odločitev, da pridružitve Cipra evropski petnajsterici ne bo odvisna od vnaprejšnje politične rešitve. Grški Ciprčani so bili tako osvobojeni pritiska političnega predpogoja, turški Ciprčani pa so ponovno obtičali v mednarodni izolaciji. Njihovo gospodarstvo je bilo tako blizu zloma, da so opozorila o nevezdržni ekonomski situaciji, o resni nezadostnosti kapitala, strokovnega znanja in poslovnih priložnosti ter o alarmantni prisotnosti bega možganov pristala tudi v Rednih poročilih EU o Cipru po letu 2000. Embargu in mednarodni izolaciji sta se v prvih letih 21. stoletja pridružila še stečaj nekaterih večjih zasebnih podjetij in huda bančna kriza. Celotno privilegirane poslovne elite, ki so bile deležne največjih koristi skozi štirideset let »nezdravega« gospodarstva, so se zavedle nevezdržnosti ekonomskega sistema. Odločilna kaplja čez rob je bila bančna kriza leta 2000. Prezadolženost dvanajstih zasebnih bank je povzročila bankrot številnih podjetij, posamični varčevalci pa so izgubili vse svoje prihranke. Razlogi za obsežno bančno krizo naj bi bili po mnenju turškociprskih gospodarstvenikov pomanjkanje pravega nadzora nad bankami, odsotnost regulativnih predpisov glede ustanavljanja bank ter vladno favoriziranje določenih družinskih klanov. Vlada je neustrezno reševala nastalo krizno situacijo, zato je prišlo do padca gospodarske rasti in občutnega dviga brezposelnosti. BDP na prebivalca se je tako v letu 2000 znižal s 4.978 USD na 4.303 USD. Finančnih garancij iz Turčije se turški Ciprčani niso mogli nadejati, saj je bila Turčija prav tako v ekonomski krizi. Vendar so v vzporedni bančni krizi v Turčiji po vladnem posredovanju varčevalci dosegli povračilo prihrankov, medtem ko je vlada TRSC zaradi pomanjkanja ostalih finančnih virov za pokrivanje proračunskega primanjkljaja še povišala davke in dvignila cene. (Balkır 2005) Raven splošnega življenjskega standarda za prebivalce se je močno znižal, o delujočem gospodarstvu v TRSC ni bilo več moč govoriti, zato so bile vse glasnejše zahteve gospodarstvenikov, združenih v Turškociprski trgovski zbornici (Kıbrıs Türk Ticaret Odası - KTTO), po nujnih ekonomskih reformah, ki bodo temeljile na načelih transparentnosti, odgovornosti in dobrem upravljanju. Nevladna organizacija KTTO je pridobivala vse večji politični vpliv in postala pomemben akter v procesu reševanja ciprskega vprašanja na podlagi Annanovega načrta. 23. aprila 2003 je TRSC razglasila odprtje zelene meje med severnim in južnim delom Cipra, kar je zelo povečalo prihodke od turizma in trgovine ter s tem pospešilo turškociprsko

gospodarstvo. Velik vpliv odprtja zelene meje na gospodarsko rast in povečanje prihodkov dokazuje podatek o pričakovani rasti v letu 2004 v tabeli 2.

Tabela 2: Primerjava glavnih gospodarskih kazalcev Republike Ciper in TRSC, 2003

	Republika Ciper	TRSC
Prebivalstvo (v tisočih)	730	216*
BDP (v milijardah EUR)	11,4	1,13
BDP na prebivalca (v EUR)	15.600	5.240
Delovna produktivnost (v EUR)	35.800	11.250
BDP po sektorjih (v %)		
Kmetijstvo	3,9	7,6
Industrija (vključujoč gradbeništvo)	18,3	16,3
Storitve	72,2	68,9
– Javni sektor	15,1	16,7
Delovna sila po sektorjih (v %)		
Kmetijstvo	7,8	15,1
Industrija (vključujoč gradbeništvo)	20,8	27,0
Storitve	71,4	57,9
– Javni sektor	13,0	19,6
Povprečna realna stopnja rasti BDP, 1977–2000	4,9	3,9
Povprečna realna stopnja rasti BDP, 2000–2003	3,3	3,1
Stopnja rasti BDP v 2004 (ocena)	3,5	9,6
Povprečno stanje tekočega računa, 2000–2003 (v % BDP)	- 4,1	- 0,5
Povprečna stopnja inflacije, 2000–2003	3,2	41,8
Povprečni vladni proračunski primanjkljaj, 2000–2003 (v % BDP)	- 4,0	- 16,7

* upoštevajoč naseljence iz Turčije

Viri: Ugur (2003), Turkish Cypriot State Planning Organisation (2004), European Commission Autumn 2004 Economic Forecast, NewCronos database (povzeto po Noë, Watson 2005: 2).

Neuspeli referendum na južnem delu Cipra pa ni odvrnil mednarodne skupnosti od prekinitve izolacije turških Ciprčanov. EU je v ta namen sprejela tri odredbe: o ureditvi prehoda zelene meje, o neposredni trgovini s TRSC in o finančni pomoči za turškociprsko skupnost. Konec avgusta istega leta je tudi pooblastila KTTO za izdajanje potrdil o izvoru severnociprskih dobrin za njihovo prodajo na južni strani meje. Vendar

je implementacijo uredb o neposredni trgovini in finančni pomoči v znesku 259 milijonov EUR zaustavil grškociprski veto – iz strahu pred tajvanizacijo TRSC. (Balkir 2005) Kdaj bosta uredbi zares zaživele, do danes še ni jasno.

4.5 MEDNARODNA IZOLACIJA IN EMBARGO NAD TURŠKIMI CIPRČANI

Od turške invazije na Ciper leta 1974 dalje je bila na severnem delu otoka stalno nastanjena turška vojska, ki je po ocenah štela okrog 35 tisoč mož. Poleg turških vojakov so začeli prihajati tudi turški naseljenci, ki so iz zaostalih revnih predelov Anatolije v notranjosti Turčije v želji po boljših življenjskih priložnostih pa tudi po načrtih turške vlade za krajše obdobje ali za stalno priselili na sever Cipra. Z namenom končati nelegalno turško okupacijo severnega dela otoka ter doseči umik nezaželenih naseljencev in turških vojakov je uradna grškociprska vlada uvedla embargo na vse dejavnosti turških Cipčanov in pri mednarodnih organizacijah dosegla izolacijo turškociprske ilegalne entitete. Po razglasitvi neodvisnosti TRSC leta 1983 so tudi Združeni narodi z resolucijama 541 in 540 pozvali države članice, naj ne priznajo turškociprske secesionistične entitete (Arslan 2005). Že štirideset let tako turški Ciprčani nimajo pravice do nikakršnega uradnega predstavništva na mednarodnih forumih, prav tako pa tudi kot posamezniki »nimajo v tujini uradno priznanih dokumentov, bodisi za poslovne namene ali zgolj za osebno potovanje« (Stavri 2005).

Depriviligiranost turškociprskega naroda se kaže na številnih ravneh:

- (a) Zaradi mednarodnega nepriznanja TRSC najbolj prizadeta neposredna trgovska menjava, vendar je kljub embargu na trgovanje TRSC uspela trgovati s številnimi državami (Velika Britanija je bila celo njena glavna trgovinska partnerica). Dodatni udarec je gospodarstvu zadalo Evropsko sodišče, ki je leta 1994 razsodilo, da lahko fitosanitarne certifikate za ciprske proizvode izdaja izključno odgovorna institucija Republike Ciper, kar je povzročilo velik upad izvoza TRSC v EU (Arslan 2005).
- (b) TRSC je praktično popolnoma izolirana od dostopa do mednarodne razvojne pomoči in ugodnih posojil, na primer prek Svetovne banke, Mednarodnega denarnega sklada, (IMF), Mednarodne ali Evropske banke za obnovo in razvoj (IBRD, EBRD) ali preko finančne pomoči EU za države pristopnice.

- (c) Večina držav ne priznava potnih listov TRSC, zato si morajo turški Ciprčani za potovanja izven Turčije pridobiti turški potni list ali potni list Republike Ciper, kar poleg finančnih stroškov in izgube časa prinaša tudi izgubo identitete;
- (d) Leta 1986 je tako Mednarodna organizacija za civilno letalstvo zavrnila sprejem letališča Erčan v TRSC na seznam mednarodnih letališč. Letalski prihod v TRSC je bil poslej možen le z vmesnim postankom v Turčiji, kar zaradi podaljšanja in podražitve potovanja ovira trgovanje in odvrča potencialne turistične obiskovalce. Zaradi mednarodne izolacije je severnociprski turizem odvisen od turških turistov, kar pa povečuje ranljivost turistične panoge glede na ekonomske razmere v Turčiji.
- (e) TRSC nima priznanega statusa v Svetovni poštni zvezi, zato morajo preko Turčije potekati tudi vse telekomunikacijske in poštno linije, kar povzroča poslovne zaplete ter nepotrebne časovne in finančne stroške (Internet 4).
- (f) Mednarodno izolacijo zelo občutijo tudi turškociprski športniki, kulturniki in akademiki. Tako ne morejo prirediti nobene uradne športne ali kulturne prireditve, akademski naslovi petih univerz v TRSC, ki letno zagotavljajo izobrazbo več kot 25.000 študentom s celega sveta, niso mednarodno priznani. Gospodarstvu najbolj škoduje prav akademska izolacija, saj omejuje svobodno širjenje idej, mednarodno akademsko sodelovanje pri raziskavah in razvojnih projektih ter plemenitenje znanja z medkulturnimi izkušnjami (Arslan 2005).

Ukrepi embarga in mednarodne izolacije so močno prizadeli razvojne možnosti severnociprskega gospodarstva, vendar niso dosegli svojega namena umika okupacijskih turških sil. Nasprotno, turške Ciprčane so kot v začaranem krogu potiskali v le še trdnejšo povezavo s Turčijo, tako politično in ekonomsko kot tudi psihološko; strožje kot so postajale mednarodne sankcije in prepovedi, bolj so se počutili prikrajšane in odrezane od sveta, zato so se še toliko bolj obračali k Turčiji kot poslednjemu izhodu (Canefe 1998). Slednja je namreč do sicer neuspelega referendumu leta 2004, na katerem so pred očmi svetovne javnosti s svojim »DA« legitimizirali svojo zahtevo po enakopravni obravnavi z grškimi Ciprčani, zanje predstavljala edino okno v svet – za predstavljanje v mednarodnih odnosih, potovanja, trgovino in komunikacijo z ostalimi državami.

4.6 PRISOTNOST MEDNARODNIH INSTITUCIJ ZA RAZVOJNO POMOČ

Mednarodno izolacijo turških Ciprčanov od konca 90. let zmanjšuje OZN in jim nudi pomoč tam, kjer jo najbolj potrebujejo – pri razvojnem dohitevanju. Razvojni program Združenih narodov (United Nations Development Programme – UNDP) s svojo izvrševalno agencijo, tj. Projektno pisarno Združenih narodov (United Nations Office for Project Services – UNOPS), pomembno prispeva k spodbujanju miru in sodelovanja na Cipru. Njegova osnovna naloga je prispevanje k medsebojnemu razumevanju in lajšanje prehodnega obdobja v delujoči sistem po razrešitvi ciprskega vprašanja, kakršnakoli že bo. (Internet 7)

Bikomunalni razvojni program (Bi-Communal Development Programme – BDP), ki ga od ustanovitve leta 1998 naprej skupaj financirata UNDP in Agencija ZDA za mednarodni razvoj (United States Agency for International Development – USAID), podpira predvsem projekte, ki so v interesu tako turških kot tudi grških Ciprčanov. Ob ustanovitvi so bile tri osnovne naloge BDP infrastrukturne narave: urbanistična prenova Nikozije, restavriranje beneškega obzidja starega mestnega jedra v Nikoziji in obnova nikozijskega kanalizacijskega sistema. Odtlej projekti BDP, katerih je bilo do leta 2005 več kot 180, poleg javne infrastrukture vključujejo še okoljsko zaščito, zdravje ljudi in živali, izobraževanje in kulturo, komunikacijske in informacijske tehnologije ter upravljanje države in civilne družbe. (Internet 7) Bistvo projektov je ponujanje priložnosti za stike in sodelovanje med pripadniki obeh skupnosti, ter na ta način krepitev medsebojne strpnosti in razumevanja (Internet 9).

Partnerstvo za prihodnost (Partnership for Future – PFF) je razvojni program, ki ga od leta 2001 izvaja UNOPS, financira pa ga EU. Od začetka se je PFF prvenstveno ukvarjal z obnovo prestolnice Nikozije, nato pa je svoje delovanje razširil še na spodbujanje gospodarstva na obeh straneh zelene meje prek zagotavljanja tehnične, izobraževalne in finančne podpore za mala in srednja podjetja. V letu 2004 so začeli izvajati dva nova projekta: infrastrukturno obnovo severnociprskih mest (Nikozije, Famaguste, Kyrenije) ter odstranjevanje min na območju zelene meje. Še pomembnejša kot infrastrukturna obnova pa so za gospodarski razvoj turških Ciprčanov ključne tiste dejavnosti PFF, ki so povezane s krepitvijo družbene sposobnosti in prenosom tehnologije, predvsem nematerialne. Preko seminarjev in tečajev različnim javnostim

prenašajo znanje o *acquis communautaire* (na primer obveščajo podjetnike malih in srednjih podjetij o standardih kakovosti, okoljske zaščite in družbene odgovornosti), prek razdeljevanja finančnih sredstev na razpisih pa neposredno podpirajo razvojno usmerjene dejavnosti (spodbujajo trajnostni razvoj turizma in organskega kmetovanja na severnem delu Cipra, krepijo sposobnost malih in srednjih podjetij za soočanje z mednarodno konkurenco, širijo uporabo e-poslovanja med grškociprskimi in turškociprskimi gospodarstveniki). Izboljšanju usposobljenosti delovne sile so namenjeni tečajji tujih jezikov, gostinstva in drugih turističnih storitev, računovodstva, uporabe raznih informacijskih in komunikacijskih sistemov in podobno. (Internet 8)

4.7 PRIMERJAVA CIPRSKIH GOSPODARSTEV DANES

Od 1. maja 2004 razvojna politika ciprskega gospodarstva ni več v celoti v rokah ciprske vlade, temveč je prenesena na višjo evropsko instanco v Bruslju. Grški Ciprčani so tako primorani slediti splošni evropski razvojni strategiji in se prilagoditi zahtevam za pridobitev dragocenih sredstev iz skladov EU. Razvojna agenda postavlja natančne časovne roke za doseganje treh osnovnih razvojnih ciljev:

1. izpolnjevanje Lizbonske strategije,
2. sprejem evra kot edinega zakonitega plačilnega sredstva do 1. januarja 2008,
3. doseči zgornja cilja z minimalnim odporom različnih družbenih skupin (kot so kmetje, pridelovalci, obrtniki ...).

Lizbonska strategija zapoveduje uresničevanje dolgoročnih makroekonomskih politik za gospodarsko rast in stabilnost, reforme trgov delovne sile, blaga in storitev ter diverzifikacijo gospodarstva v smeri dejavnosti z višjo dodano vrednostjo. Vzpostavitev na znanju temelječega gospodarstva predpostavlja povečanje ciprskih naložb v raziskave in razvoj (R & R) ter izpopolnjevanje človeškega kapitala. Prevzem evra od ciprske vlade zahteva strogo izpolnjevanje maastrihtskih kriterijev glede javnega primanjkljaja, obrestnih mer, državnega dolga itd. Obsežna vladna potrošnja za reševanje »akutnih« gospodarskih težav se mora umakniti natančno predpisanim postopkom fiskalne stabilizacije. Promocija enakih možnosti in krepitev socialne kohezije sta nujni za razvoj človeškega kapitala, ki je poleg nadgradnje osnovne prometne in telekomunikacijske infrastrukture prednostni cilj novega Strateškega razvojnega načrta. Konkretni razvojni načrti ciprske vlade pa obsegajo ustanovitev Mednarodnega raziskovalnega, izobraževalnega in tehnološkega inštituta v sodelovanju

s Harvardsko univerzo, pospešeno vlaganje v R & R preko programov vladne fundacije za spodbujanje raziskav ter širitev e-uprave in vzpostavljanje potrebnih pravnih in institucionalnih okvirov za razvoj e-poslovanja. (Stavri 2005)

Po drugi strani je revolucionarno odprtje zelene meje aprila 2003 in sprejetje odredbe Evropske komisije o regulaciji zelene meje prineslo velik zagon severnociprskemu gospodarstvu. Zakaj? Turškociprski delavci se lahko zaposlujejo v razvitem in bogatem južnem gospodarstvu in tam zaslužijo za isto delo tudi do petkrat več kot doma, turisti lahko sedaj legalno prehajajo na severni del otoka in tam počitnikujejo po mnogo nižjih cenah, turški Ciprčani lahko ponovno pridobijo osebne izkaznice Republike Ciper in tako uveljavljajo pravico do pokojnin in ostalih socialnih ugodnosti, množica grškociprskih obiskovalcev in njihovi ciprski funti so okrepili devizni tečaj. Zunanji svet si novonastalo situacijo razlaga kot normalizacijo razmer, zato tujci pospešeno kupujejo posest na severnem delu Cipra in tam ustanavljajo nova podjetja brez prevelikih skrbi o pravnih posledicah neurejenih lastninskih pravic. Še nedotaknjene obale privabljajo turistične investicije: okrog 7 tisoč namestitvenih zmogljivosti iz leta 2003 naj bi naraslo na 30 tisoč postelj v letu 2007 in celo na 50 tisoč leta 2010. Trenutno »podivjana« gradnja apartmajskih in hotelskih namestitev dokazuje realnost teh napovedi. (Stavri 2005) Prihodki od turizma so se v letu 2004 povišali za 51,5 % v primerjavi z letom prej. Skupno so povečani prihodki iz turizma, gradbene industrije in univerzitetnega izobraževanja³⁴ samo v letu 2004 dvignili celotni BDP za 9,6 %, BDP na prebivalca pa kar za 23,6 %. (Internet 5) Turškociprska mednarodna menjava, seveda tudi z Republiko Ciper, se odtlej strmo povečuje. Stopnja gospodarske rasti je tako najvišja v zgodovini TRSC – v letu 2003 je dosegla 11,4 %, leta 2004 pa celo 15,4 %! Poleg zgoraj opisanih cvetočih storitvenih dejavnosti pa k povečanju BDP in s tem k rasti prispevajo tudi prihodki okrog 7.000 turškociprskih delavcev, zaposlenih pretežno v turizmu in gradbeni industriji (Noë in Watson 2005: 4), ki se dnevno vozijo na delo na južno stran zelene meje. (Balkır 2005) Če upoštevamo še velik delež neregistriranih prihodkov oziroma sive ekonomije³⁵, so ocene o močno zvišanem življenjskem standardu toliko bolj točne.

³⁴ Nenehno povečevanje vpisa na univerzah v TRSC je pomemben vzrok za naraščanje deviznih prilivov, saj je minimalni prispevek posameznega študenta ocenjen na 5.000 USD letno (Balkır 2005).

³⁵ Za leto 1996 Biçak (1998) ocenjuje, da siva ekonomija v TRSC obsega kar 70 % BDP.

Razmerje moči gospodarstev se je v zadnjih dveh letih spremenilo. Grškociprsko gospodarstvo je kot avtopilot programirano na izvrševanje lizbonskih ciljev, medtem pa se turškociprsko gospodarstvo pospešeno zaveda svojih zmogljivosti in išče priložnosti za ekonomsko integracijo z zunanjim svetom poleg Turčije. Razcvet severnociprskega gospodarstva spominja na »ekonomski čudež« Republike Ciper po letu 1974. Namesto načrtovane in v Annanovem načrtu predvidene konvergence se zdi, da ciprski gospodarstvi ubirata vzporedni poti. Južnociprsko gospodarstvo ni več v položaju bogatega snubca, po drugi plati pa so turški Ciprčani zaslutili, da zmorejo ekonomsko uspeti tudi z lastnimi silami, seveda ob ukinitvi mednarodne izolacije.³⁶ Pospešeno vlagajo v izboljšanje infrastrukture (transportne in komunikacijske povezave, oskrba z vodo in elektriko), kar bo temelj uspeha glavnih bodočih ekonomskih dejavnosti – turizma in izobraževanja. (Stavri 2005) Njun dosedanji razvoj jima namreč obeta vlogo turškociprskih vlečnih konjev v razvojnem dohitevanju. Če bosta v prihodnosti ciprski gospodarstvi prešli v tekmujoč odnos namesto sodelujočega, lahko ekonomska vojna med njima močno okrni možnost dialoga za iskanje politične rešitve ciprskega vprašanja (Stavri 2005). Vendar pa sama menim, da se obe ciprski skupnosti jasno zavedata najboljše gospodarske perspektive – to je skupna prihodnost v okviru EU. Turški Ciprčani so to perspektivo odločno podprli z demokratično spremembo svojih vladnih struktur, na poti k Evropi pa jih v zadnjem času podpira tudi njihova zavetnica Turčija, tudi sama država pristopnica k EU. Zato verjamem, da večjih ekonomskih ali kakšnih drugačnih spopadov med skupnostima ni moč pričakovati. V pogojih uspešnega gospodarskega sodelovanja in urejenih medskupnostnih odnosov v okviru EU pa se lahko ciprsko vprašanje temeljito in počasi rešuje na politični ravni.

³⁶ Opiranje na lastne sile vključuje tudi turško finančno pomoč. V zadnjem ekonomskem protokolu, podpisanem med Turčijo in TRSC v letu 2005, se je Turčija obvezala financirati turškociprske javne finance, turizem, bančni sektor in privatizacijske projekte s 450 milijoni USD v treh letih. Ocenjujejo, da je celotna turška pomoč turškim Ciprčanom od leta 1974 naprej preseгла 3 milijarde USD. (Internet 3)

5. DRUŽBENA SPOSOBNOST CIPRSKIH GOSPODARSTEV

5.1 DRUŽBENA SPOSOBNOST REPUBLIKE CIPER

Temelj družbene sposobnosti grških Ciprčanov leži že v sami naravnosti družbe na ukvarjanje s trgovskimi in obrtnimi posli, kar izvira iz obdobja otomanske vladavine na Cipru. Podjetniška razvejanost in obsežna menjava z matično Grčijo je grškim Ciprčanom nudila potrebne izkušnje za večjo samozavest pri odkrivanju novih naprednejših načinov proizvodnje in možnosti produktivnih naložb. Zasebni sektor je bil fleksibilen, podjetniško nastrojen ter pripravljen na nove poslovne izzive in z njimi povezana tveganja. Ob tem je bilo zares velikega pomena tudi grškociprsko zavedanje o znanju kot vrednoti in nujnosti izobraževanja. Vzroke za to najdemo v izgradnji izobraževalne mreže grških šol med pravoslavni skupnostmi v Mali Aziji in na Cipru, ki jo je samostojna grška država razvijala že od šestdesetih let 19. stoletja dalje. Tudi v vseh nadaljnjih letih so grškociprske družine kljub velikim stroškom in tudi v kriznih časih pošiljale svoje otroke študirat vsaj v Grčijo, če jim je bil študij v Veliki Britaniji ali kje drugje v Zahodni Evropi finančno nedostopen. Prav izobraževanje v tujini je dodatno spodbujalo difuzijo znanja in prenos novih modernih tehnologij in tehnoloških procesov.

Vlada Republike Ciper je družbeno sposobnost svojega gospodarstva takoj po ustanovitvi države leta 1960 še nadgrajevala s pametnimi in odločnimi razvojnimi politikami, ki so v načrtovanje razvoja vključile strokovnjake, tako domače kot strokovnjake mednarodnih razvojnih in finančnih institucij. Prepoznali so razvojne možnosti, ki jih prinaša izkoriščanje in nadgrajevanje lokalnih prednosti: svojo lokacijo so grški Ciprčani izkoristili kot regionalni trgovski in finančni center, prijetno sredozemsko klimo in plaže kot turistični potencial ter svojo delovno silo razvili v visoko izobražen in mnogostranski človeški kapital. Vladne politike so dale prednost zasebnemu sektorju in mu pomagale z izgradnjo potrebne infrastrukture in institucij. Povrhu vsega pa v zgodovini Republike Ciper ni bilo nikoli nobenih političnih kriz in pretresov, ki bi negativno vplivali na gospodarstvo – skozi vsa leta je predstavniška demokracija z zaupanjem mednarodne skupnosti delovala v smeri zagotavljanja družbenega konsenza za razvoj.

Razvojna pot Republike Ciper s prelomnim trenutkom po turški okupaciji severnega dela Cipra leta 1974 potrjuje tezo Bučarjeve (2001: 13), da »je dohitevanje oz. »leap-frogging« izvedljivo, [...] vendar le ob korenitih družbeno-ekonomskih in tehnoloških spremembah inovativnega, ter ob pogoju, da so te spremembe izvedene celovito in usklajene na podjetniški in narodno-gospodarski ravni«.

5.2 DRUŽBENA SPOSOBNOST TRSC

Najrazvitejši element družbene sposobnosti TRSC je nedvomno znanje njenih prebivalcev. Stoodstotno obiskovanje osnovnega šolanja in prvega cikla srednjega šolanja (do starosti 15 let) ter visok odstotek vpisa v drugi cikel srednjega šolanja predstavljata trdni temelj splošne izobraženosti turških Ciprčanov. Število študentov je visoko, med njimi tudi število tistih, ki svoje šolanje nadaljujejo na visokošolskih ustanovah v tujini, predvsem v Veliki Britaniji, Turčiji in ZDA. Pet univerz v TRSC zagotavlja akumulacijo in distribucijo znanja, čeprav njihove mednarodne povezave še niso zelo razvite. Kolonialna preteklost predstavlja podlago za izredno dobro znanje angleščine med turškimi Ciprčani, ki jo nadgrajuje izobraževalni sistem, saj večina šol, od osnovnega do visokošolskega izobraževanja, ponuja dvojezične programe.

Med omejevalne dejavnike za krepitev družbene sposobnosti TRSC uvrščam naslednje, njihov vrstni red pa ne predstavlja razvrščanja po pomembnosti:

1. Grški Ciprčani so skozi stoletja prednjačili v razvojno naprednejših gospodarskih sektorjih, kot sta bili trgovina in obrt. Prvi vzroki ležijo v družbeni ureditvi v času otomanske oblasti, saj takrat Neturkom ni bilo treba služiti v turški vojski in so se preusmerili v proizvodne in storitvene dejavnosti, medtem ko so Turki ostajali vezani na kmetijstvo in upravne dejavnosti. **Kmetijsko usmerjena in pretežno podeželska turškociprska delovna sila brez podjetniške iniciativnosti** je v času razdelitve Cipra predstavljala mnogo slabši človeški kapital ter s tem družbeno sposobnost za njihov gospodarski napredek.

2. **Mednarodna izolacija in številne vrste embarga** so preprečevale ekonomsko učinkovito alokacijo in izrabo naravnih in človeških virov TRSC ter s tem v veliki meri zavirale gospodarsko rast. Odsotnost stikov in menjave s tehnološko naprednimi

gospodarstvu je preprečila difuzijo znanja in prenos tehnologije ter oslabil konkurenčnost turškociprskega izvoza. Kljub številnim davčnim spodbudam in ostalim ugodnostim je tveganje zaradi mednarodnega nepriznanja države odvrčalo tuje neposredne naložbe.

3. **Slabo vodenje države in gospodarstva** marionetnega političnega režima na čelu s predsednikom Raufom Denктаšem, ki je poudarjal zgolj politične vidike reševanja ciprskega vprašanja ter zanemarjal prave razvojne naloge. To se kaže v odsotnosti vsakršnih dolgoročnih razvojnih strategij, denimo glede vlaganja v raziskave in razvoj ali glede privabljanja tujih naložb, razen turških. Vladne politike so preko razraščanja državne administracije in visoke javne potrošnje (ne)zavedno spodbujale klientelizem in korupcijo, s tem pa leto za letom neodgovorno luknjale državni proračun. Za zagotavljanje kritja za visoke proračunske primanjkljaje se je vladajoči režim politično in ekonomsko popolnoma podredil Turčiji – negativne posledice so intervencionizem, protekcionizem, avtorski nadzor in dodeljevanje poslovnih priložnosti strankam pod državnim okriljem. Ob vsem tem pa vlada TRSC ni uspela učinkovito izkoristiti niti turške finančne razvojne pomoči, ki je skupno znašala čez tri milijarde USD, ter na ta način spodbuditi gospodarsko rast. Pod obtožbe o slabem upravljanju turškociprskega gospodarstva spada tudi zatiranje domačega zasebnega sektorja pri podjetniških naložbah (z davčnimi obremenitvami in obsežnimi birokratskimi zahtevami) in umetno vzdrževanje številnih nedonosnih državnih podjetij z veliko stroški. Vladni populizem in nedemokratsko zadrževanje oblasti (avtomatično podeljevanje državljanstva in volilne pravice turškim priseljencem v zameno za podporo na volitvah) še dodajo h kritikam političnega vodstva turških Ciprcanov do konca leta 2003.

4. **Slaba institucionalna razvitost**, predvsem neustreznost obstoječih finančnih institucij, je posledica pomanjkanja razvojnih strategij in vladnih politik, ki bi spodbujale ureditev odnosov med ljudmi s sistemom pravil ter zagotavljale izvrševanje pogodb in lastninskih pravic.

Naj ocenim še družbeno sposobnost TRSC glede na dejavnike, katerim Abramovitz pripisuje glavni vpliv na uresničevanje razvojnega potenciala:

(a) **Zmogljivosti za difuzijo znanja:** zaradi dolgoletne mednarodne izolacije je vključenost v kanale mednarodne komunikacije slabša, vendar pa jim široka akademska sfera petih univerz omogoča hitro vzpostavitev pomembnih stikov za prenos tehnologije. Ves čas se vzdržujejo stiki s turškociprsko diasporo v Veliki Britaniji in drugod po svetu. Izkušenj z multinacionalnimi korporacijami in tujimi neposrednimi naložbami majhno turškociprsko gospodarstvo sicer nima veliko, vendar pa mednarodna menjava z več kot 60 državami predstavlja zadovoljivo osnovo za difuzijo znanja.

(b) **Razmere, ki olajšujejo ali zavirajo strukturne spremembe:** urejenost trga delovne sile je v TRSC slaba, vendar pa je mobilnost in pripravljenost na dodatna usposabljanja med turškociprskimi delavci visoka, kar dokazuje tudi znatno število njihovih dnevnih migracij preko zelene meje, odkar je prehod le-te dovoljen. Rezerve delovne sile so dovolj velike, saj je podzaposlenost prisotna v kmetijstvu, še posebej pa v javnem sektorju. Dotok delovne sile si turškociprsko gospodarstvo lahko obeta tudi kot posledico vračanja emigrantov nazaj v domovino (z delovnimi izkušnjami v tehnološko najnaprednejših gospodarstvih predstavljajo visok potencial za prenos tehnološkega znanja) ter iz dejavnosti oskrbe in logistične podpore številnih turških vojaških čet, potem ko se bodo te umaknile s severnega dela Cipra.

(c) **Makroekonomske in monetarne okoliščine:** stabilne makroekonomske razmere so bile vselej šibka točka TRSC zaradi velike navezanosti na turško gospodarstvo, ki je negativne učinke svojih finančnih kriz in visokih devalvacij turške lire prelilo tudi v makroekonomske in monetarne težave TRSC. Postopno popuščanje ekonomskih vezi s Turčijo, zamenjava denarne valute in zmanjšanje političnih negotovosti ob demilitarizaciji otoka lahko zagotovijo stabilnost, povečajo povpraševanje in spodbudijo naložbe kapitala.

V drugem poglavju opisana Olsonova teza o pomenu poraza v vojni za uspešno razvojno dohitevanje prinaša tudi nekaj zanimivih predvidevanj o razvoju družbene sposobnosti TRSC. Turški Ciprčani sicer niso v vojni, čeprav bi stanje napetosti v preteklih desetletjih lahko pogojno poimenovali tudi prikrita vojna. Ekonomski boj so doslej izgubljali, vendar pa jim ponovno omogočanje mednarodne menjave ponuja razvojno ugodno perspektivo. Sprememba političnega režima, ki je turške Ciprčane več kot četrto stoletje potiskal v odvisnost od Turčije, je na politično prizorišče pripeljala

nove ljudi, ki jih ne obremenjujejo dogovori s turškimi elitami iz preteklosti, temveč se zavedajo pomena avtonomnega gospodarskega razvoja in prekinitve poti odvisnosti. Nove vladajoče elite tudi pridobivajo priznanje v mednarodni skupnosti držav in vzpostavljajo sodelujoče odnose pri mednarodnih organizacijah. Čeprav so zgodovinske in politične okoliščine odločilno prispevale k šibkejši družbeni sposobnosti TRSC od družbene sposobnosti južnociprskega gospodarstva, pa se družbena sposobnost turškociprske skupnosti krepi, saj namerava vlada s trdno odločenostjo za izboljšanje življenjskega standarda svojih državljanov zgraditi učinkovit institucionalni okvir za razvojno dohitevanje po vzoru razvitih gospodarstev prvega sveta.

V nadaljevanju se bom posvetila pregledu predvidevanj različnih ekonomistov o konvergenci ciprskih gospodarstev v prihodnosti in ekonomskih posledicah morebitne združitve otoka, naštela nekaj razvojnih predlogov za rast turškociprskega gospodarstva na podlagi krepitve svoje družbene sposobnosti, poglavje pa bom zaključila z analizo dejanskega gospodarskega stanja na Cipru v zadnjih treh letih.

6. KONVERGENCA CIPRSKIH GOSPODARSTEV

Pesimistične teze o konvergenci ciprskih ekonomij izvirajo iz obdobja pred pojavom pozitivnih učinkov na gospodarsko rast TRSC zaradi odprtja zelene meje leta 2003 in predlogov EU za ukinitve trgovinskega embarga. Nekateri ekonomisti, denimo Ayres (2003) in Eichengreen (2004), zaradi propada Annanovega načrta za združitev Cipra napovedujejo, da se bo gospodarski razkorak med obema ciprskima skupnostima v prihodnosti samo še povečeval. Svoje trditve utemeljujejo na podlagi pridružitve Republike Ciper EU in njene boljše družbene sposobnosti. Sama vključitev v evropski gospodarski prostor daje Republiki Ciper še večjo prednost pred TRSC, kajti poslovno tveganje je za tuje vlagatelje v takšnem politično in gospodarsko stabilnem okolju minimalno. Južnociprsko gospodarstvo ima možnost učinkovito izkoristiti finančne prednosti evropskih strukturnih in kohezijskih skladov ter gospodarske prednosti svobodnega gibanja oseb, blaga in storitev na območju EU.

Skozi pretekla tri desetletja je Republika Ciper uspela svojo razvojno pot v zgodovino zapisati kot »pravljico o uspehu« zaradi odločne vladne razvojne vizije ter prilagodljivosti in iznajdljivosti zasebnega sektorja. Verjetnost, da bo izkoristila pridružitve EU kot priložnost za gospodarski zagon, je zelo velika. TRSC pa ob vztrajanju v mednarodni politični in gospodarski izolaciji ter ob »bolestni« odvisnosti od Turčije, ki zagotavlja kar polovico prihodkov v državni proračun, nima dobrih obetov, da zažene svoje šepajoče gospodarstvo. Ayres (2003: 43) je glede na povprečni letni gospodarski rasti na obeh straneh zelene meje, izračunanih na podlagi BDP na prebivalca na severu in na jugu med leti 1996 in 2000, napovedoval, da bo za premostitev gospodarskega razkoraka potrebnih kar 82 let. Na podlagi istih podatkov bi morala TRSC za zapiranje ekonomskega razkoraka v naslednjih 15 letih dosegati 8,5% gospodarsko rast oziroma 7% gospodarsko rast za konvergenco v naslednjih 20 letih.³⁷ Eichengreen in njegovi sodelavci (2004: 42) so v svojem elaboratu za vlado Republike Ciper prav tako svarili pred preveč optimističnimi napovedmi o zapiranju razvojnega razkoraka med grškociprskim in turškociprskim gospodarstvom v primeru združitve otoka. Ob upoštevanju povprečne 3% letne rasti južnociprskega gospodarstva so

³⁷ Osnovno leto je leto 2000; ob predpostavki, da povprečna letna stopnja gospodarske rasti na jugu ostane nespremenjena iz obdobja 1996-2000 (Ayres 2003: 43).

napovedali, da se bo do leta 2020 bruto družbeni prihodek na prebivalca turških Cipčanov s 40 % v 2003 povzpел le do 62 % grškociprskega prihodka na prebivalca.

Sama menim, da so ocene in izračuni omenjenih avtorjev netočni, saj temeljijo na podatkih iz obdobja pred letom 2003, ko so TRSC pretresale ekonomske krize in zelo slabo vodenje gospodarstva, in zato ne odražajo realne gospodarske slike. Dogajanje v preteklih treh letih ponudilo drugačen razplet. Odprtje zelene meje 23. aprila 2003 je takoj povečalo prihodke storitvenega sektorja zaradi čezmejne trgovine in turizma. Ko bo svoboda gibanja ljudi, kapitala, blaga in storitev zaživela v polnosti, bo učinkovita alokacija otoških resursov dodatno prispevala h gospodarski rasti. Treba pa je upoštevati, da so učinki odprte meje omejeni, saj je celotno ciprsko gospodarstvo omejeno z velikostjo otoka in številom potrošnikov (skupaj na Cipru živi manj kot milijon prebivalcev³⁸). Pomembnejše posledice imata odločitve EU o dovoljenju neposrednega trgovanja TRSC z drugimi državami in pritekanje razvojne pomoči iz mednarodnih virov (predvsem iz programov BDP in PFF pod okriljem UNDP), ne le iz Turčije. Grenak priokus ob tem daje vsekakor zaviranje izvajanja teh uredb s strani grških Ciprčanov, kar jim omogoča soglasno odločanje v EU. Republika Ciper namreč še vedno vztraja pri trditvah o nelegalnosti režima na severnem delu otoka in vsakršna uradna mednarodna pomoč bi po njihovem mnenju pomenila priznanje nelegalne entitete TRSC. Zato so turški Ciprčani še vedno odrezani od glavnih žil razvojne pomoči, kot so IBRD, IMF, EBRD ter EIB. Vendar pa pozitivne politične spremembe v TRSC obetajo premostitev teh težav v prihodnje.

Ne glede na trenutno pospešeno gospodarsko rast zaradi pomnoženih prihodkov od turizma, gradbeništva in visokega izobraževanja bo moralo turškociprsko gospodarstvo narediti odločne poteze za temeljito strukturno preoblikovanje in se usmeriti v specializirane dejavnosti. Kmetijstvo je gospodarska panoga v zatonu, posebej v sedanjem času segrevanja ozračja. Na severnem delu otoka namreč zelo primanjkujejo namakalni sistemi, ki bi omogočili izkoriščanje rodovitnih kmetijskih zemljišč. Ob nujnih infrastrukturnih vlaganjih in posodobitvah v kmetijskem upravljanju se mora gospodarstvo TRSC osredotočiti na kmetijske niše, kjer ima konkurenčno prednost. Na ta način bo kmetijska panoga manj odvisna od muhastega vremena in mednarodnih

³⁸ V letu 2006 je število prebivalcev na Cipru ocenjeno na 784.301 (Internet 10).

gibanj cen kmetijskih izdelkov. Nujna je tudi tržna diverzifikacija: ob vztrajanju na turškem in britanskem trgu morajo kmetijski pridelovalci poiskati še nove, razpršene trge za distribucijo svojih kmetijskih proizvodov (Ayres 2003). Tudi proizvodni sektor se mora povečati in razslojiti, k čemur bo odločilno prispevala državna infrastrukturna in institucionalna podpora majhnim in srednjim podjetjem. Domači proizvodni sektor je bil dolgo zelo zaščiten s carinami, uvoznimi kvotami in nižjimi obdavčitvami; postopna liberalizacija bo nujna zaradi *acquis communautaire*. Po drugi strani pa bodo po ukinitvi embarga turškociprski proizvodi in storitve na tujih trgih podvrženi mnogo višjim standardom in konkurenci kot doslej na preferenčnih turških trgih, zato bodo izboljšanje kakovosti, usklajenost z evropskimi standardi in tehnološka modernizacija obvezni predpogoji za uspešno konvergenco z evropskim gospodarskim prostorom. Visok potencial za razvojno dohitevanje za TRSC tako kot za ostala majhna otoška gospodarstva nosijo razvojno usmerjene proizvodne in storitvene dejavnosti, kot so visoko-tehnološka industrija, bančništvo in finančno poslovanje, visokošolsko izobraževanje ter informacijska-komunikacijska tehnologija.

Krepitev družbene sposobnosti TRSC se mora odvijati sočasno na številnih ravneh. Tako mora zasebni sektor postati gonilna sila gospodarske rasti in zaposlitvenih možnosti namesto državnih podjetij, podlaga za rast zasebnega sektorja pa so domače in tuje naložbe. Za razvoj domačega podjetništva so odločilnega pomena zanesljiv bančni in finančni sistem ter vladni programi za spodbujanje malih in srednjih podjetij preko ugodnih posojil, davčnih olajšav in znižanja birokratskih pogojev. Še kako pomembne pa so tuje naložbe, saj omogočajo prenos tehnologije in »know-how«. Visoko izobražena in fleksibilna delovna sila, ki je še vedno zelo poceni, povečuje družbeno sposobnost TRSC in predstavlja velik potencial za tuje naložbenike. Za privabljanje tujih naložb je poleg makroekonomske stabilnosti nujni predpogoj tudi rešitev vprašanja lastninskih pravic. Pravna razrešitev bodisi z vračilom lastnine bodisi s finančno kompenzacijo bo imela pomemben pozitiven vpliv na tokove tujih investicij. Dodaten pogoj je seveda odgovornost vlade za zagotovitev ustreznega stimulativnega naložbenega okolja, ki bo koristilo tudi politični pomiritvi med narodnostnima skupnostima. Dolgoročni mir in blaginjo na Cipru bo tako utrdilo sodelovanje in skupne naložbe turških in grških Ciprčanov, denimo v turizmu (Altinay et al. 2005). Velik neizkoriščen potencial predstavljata zapuščeni turistični kompleks Varoša in razvijanje ekološkega turizma, kombinacija grškociprskega kapitala ter turškociprskega

gostoljubja in neokrnjene narave lahko prinese velik turistični uspeh. Skupne naložbe bodo zelo perspektivne tudi v gradbeništvu, saj bi v primeru združitve otoka država spodbujala številne infrastrukturne projekte (izgradnja cestne, namakalne in pristaniške infrastrukture) ter projekte urbane prenove mest, predvsem Nikozije in že prej omenjene Varoš. Obenem bosta razrešitev lastninskih pravic in rast turizma zaposlili gradbeno panogo s prenavljanjem vrnjenih bivalnih posesti ter izgradnjo turistične infrastrukture.

Obvezen program strukturnih reform mora obsegati tudi zmanjšanje javnega sektorja in povečanje njegove učinkovitosti, saj je v tem sektorju problem podzaposlenosti največji. Vlada mora izvesti privatizacijo in liberalizacijo gospodarstva, preoblikovati finančni sistem, ukiniti preobsežne subvencije in ostale vrste državne pomoči ter harmonizirati davčni sistem, predvsem zaradi zmanjšanja sive ekonomije. Za gospodarski napredek mora TRSC znatno zmanjšati svojo odvisnost od turških transferjev. K šibkosti turškociprskega gospodarstva odločilno prispeva tudi močna navezanost na turško gospodarstvo.³⁹ Ohlapnejše vezi bodo preprečile »uvoz« nezazelenih ekonomskih posledic, kot so izgubljanje vrednosti turške valute in visoka stopnja inflacije. Pravzaprav bi bilo zaradi večje stabilnosti cen in deviznih tečajev koristno zamenjati denarno valuto, recimo z evrom, tako kot v Črni gori. Le na ta način bodo vladne politike avtonomne in njihovi učinki pravi pokazatelj uspešnosti razvojnih strategij. Vlada TRSC pa se mora posvetiti tudi izgradnji ustreznega institucionalnega okvira. Kanol (2004) poudarja, da je treba za uspešen zagon hitre gospodarske rasti okrepiti naslednje osnovne družbeno-ekonomske institucije:

- trgovinsko in industrijsko zbornico ter ostale strokovne organizacije,
- sindikate,
- organizacije civilne družbe,
- banke ter mala in srednja podjetja,
- organizacije za podporo podjetjem in nevladne organizacije,
- univerze in šole,
- lokalno samoupravo.

Ekonomska razsežnost rešitve ciprskega vprašanja je še kako pomembna za trajno in stabilno politično ureditev združene države. Temelj uspešne ekonomske konvergence

³⁹ Turškociprske banke investirajo bančne vloge varčevalcev v nedonosne turške državne obveznice namesto v domače produktivne sektorje (Karol 2004).

leži v prilagajanju severnega dela *acquis communautaire* ter usklajevanju gospodarskih razvojnih politik obeh delov otoka (denimo skupna strategija prihodnjega razvoja ciprskega turizma). Evropski politični, pravni in ekonomski standardi bodo pozitivno vplivali na institucionalni vidik družbene sposobnosti severnega dela, seveda le pod pogojem, da bodo ti standardi uspešno zaživel. Odgovornost za to leži na ramenih turškociprskih elit, ki morajo učinkovito in pošteno upravljati novoustanovljene institucije. V tem primeru bodo turški Ciprčani mogli uspešneje implementirati tehnološke inovacije in izkoriščati svoje slabo izrabljene resurse, posledično povečanje stopnje gospodarske rasti pa bo prispevalo k hitrejšemu razvojnemu dohitevanju juga.

Alternativo prilagajanju *acquis communautaire* v smeri združitve otoka in vstopa v EU za turške Ciprčane pomeni širitev in poglobljanje ekonomske in politične integracije s Turčijo, vendar bi to verjetno pomenilo nadaljevanje pogojev mednarodne izolacije. Takšna alternativa pa glede na izkušnje iz preteklih štiridesetih let ponuja le malo možnosti za premostitev gospodarskega razkoraka in razvojno dohitevanje. Po drugi strani pa je tudi Turčija sama na poti pridruževanja EU, zato prav tako vidi svoj interes v viziji EU o združitvi Cipra in skupni prihodnosti vseh vpletenih v ciprski konflikt v skupnosti evropskih držav.

Združitev otoka in konvergenca gospodarstev bi po ocenah večine ekonomistov dala zagon tudi gospodarski rasti južnega dela. Med razlogi so boljša razporeditev virov, veliko novih naložbenih priložnosti in slabo izkoriščen, a visoko izobražen turškociprski človeški kapital. Seveda pa bi združitev prinesla tudi ogromne stroške oblikovanja federalne državne strukture, uskladitve urejanja skupnih zadev in poenotenja gospodarskih sistemov. Ocene stroškov združitve se med seboj zelo razlikujejo – od 6,1 do 27 milijonov EUR. Za zagotovitev tolikšnih sredstev bi bila potrebna izdatna tuja finančna pomoč. Združitev pa bi prinesla tudi vsaj eno negativno posledico – občutno povečanje vladnega primanjkljaja zaradi obsežnejše vladne potrošnje. O tem so si ekonomisti enotni, razlikujejo se le ocene predvidenega primanjkljaja.⁴⁰ Theophanous (2002, 2004) opozarja na visoke stroške vodenja treh državnih sistemov v okviru bizonalne ureditve federativne države Ciper, kar bi skupaj z slabo učinkovitim

⁴⁰ Vassiliou napoveduje primanjkljaj v višini 6,1 % BDP v prvem letu, nato pa zmanjšanje na 4,1 % BDP po dveh letih, Ministrstvo za finance Republike Ciper pa predvideva skokovito povečanje primanjkljaja na 11 % BDP takoj po združitvi, in nato padec na 5,5 % BDP po treh letih⁴⁰ (Noë in Watson 2005: 4).

političnim sistemom delitve oblasti med največji etnični skupnosti lahko predstavljalo eksplozivno mešanico resnih ekonomskih problemov. Združeni otok bo skupna država dveh skupnosti, zato bo nujno upoštevati tudi dvome grških Ciprčanov o ekonomskih posledicah prihodnje politične ureditve združene države, kajti razvojni neuspeh ekonomske konvergence bi s svojimi negativnimi posledicami prizadel obe otoški gospodarstvi. Cilj naporov obeh skupnosti ter mednarodnih organizacij za vzpostavitev enotnega ciprskega gospodarstva mora biti tako po Theophanousovem mnenju uspešna konvergenca življenjskih standardov ter družbena kohezija grških in turških Ciprčanov brez oviranja sil svobodnega trga.

7. ZAKLJUČEK

Ocena razvojne poti in družbene sposobnosti otoka Cipra je zaradi poteka njegove zgodovine nujno ločena v ocenjevanje družbene sposobnosti gospodarstev obeh največjih narodnostnih skupnosti – grških in turških Ciprčanov. Zgodovinski pregled razvoja gospodarstva na otoku, ki je zaradi kolonialne preteklosti, političnih nesoglasij in etničnih napetosti, celo nasilja, doživljal vrsto pretresov, pa zaključujem s pozitivnim pogledom v razvojno prihodnost otoka.

Popuščanje mednarodne izolacije TRSC in odpiranje mejne pregrade med otoškim jugom in severom je takoj spodbudilo ekonomsko konvergenco, ne le z vsaj dvakrat bolj razvitim južnociprskim gospodarstvom (če je merilo BDP), temveč tudi z razvitimi in tehnološko naprednimi gospodarstvi zahodnega sveta. Prav najnovejša visoka gospodarska rast, sicer za začetek le v omejenih gospodarskih sektorjih (turizem, gradbeništvo in univerzitetno izobraževanje), ponuja najočitnejši dokaz za zadostno družbeno sposobnost TRSC za razvojno dohitevanje. Turškociprski BDP na prebivalca je v zadnjih nekaj letih doživel prav »katapultno« rast; trideset let od razdelitve otoka je naraščal zelo počasi, nato pa se je po odprtju zelene meje leta 2003 v naslednjih dveh letih skoraj podvojil.⁴¹ V primeru zelo šibke družbene sposobnosti tudi široko odprta vrata v mednarodno skupnost ne bi imela večjega učinka. Nekateri elementi družbene sposobnosti, denimo odnos do znanja in izobraževanja oziroma usmerjenost v podjetništvo in trgovinske posle, so se razvijali skozi daljša obdobja, dolga celo stoletja, spet drugi elementi so posledica spleta ugodnih okoliščin in izkoriščenih priložnosti. Turški Ciprčani so izkoristili priložnost združitve Cipra, ki jo je ponujala mednarodna skupnost pod okriljem OZN in EU, za začetek procesa izvijanja iz mednarodne izolacije in razvojnega dohitevanja. Še prej so na volitvah uspeli zamenjati svoje predstavnike na oblasti, ki sedaj resnično zastopajo njihove interese, prepričanja in želje. Določena stopnja družbene sposobnosti je torej nujni pogoj za razvojno dohitevanje. Prva hipoteza diplomskega dela je tako potrjena tudi v študiji primera – razvojni preboj posameznega gospodarstva je mogoč le ob zadostni ravni družbene sposobnosti.

⁴¹ Medtem ko je BDP na prebivalca v obdobju 1974–2002 počasi naraščal z okoli 300 USD na 4.409 USD, pa je leta 2003 ob razmeroma stabilni turški liri švignil blizu 6.000 USD in v letu 2005 že presegal 8.000 USD (Stavri 2005).

Drugi dokaz za odločilni pomen krepitve družbene sposobnosti za razvojno dohitevanje pa predstavlja širjenje razvojnega razkoraka grškociprskega gospodarstva pred zaostajajočim turškociprskim od delitve Cipra leta 1974 dalje. Za boljšo družbeno sposobnost, in s tem gospodarski napredek južnega dela, so bile bistvene naložbe v človeški kapital in zasebni sektor, razvoj finančnega sektorja, naložbe v tehnologijo, odprta trgovina, učinkovita fiskalna politika in makroekonomska stabilnost. Predvsem pa so vse skupaj kot vezivo povezovalе vladne razvojno usmerjene politike in družbeni konsenz za njihovo izvajanje. Zato Republika Ciper predstavlja zelo lep empirični primer izpolnjevanja teoretičnih napotkov za krepitev družbene sposobnosti. Zaradi proaktivne razvojne politike in visoke družbene sposobnosti je Republike Ciper uspela izkoristiti ugodne zunanje okoliščine in celo neugodne zunanje okoliščine obrniti v svojo korist.

V prejšnjih poglavjih opisani gospodarski razvoj turškociprske skupnosti dokazuje, da je bilo pomanjkanje kakršnegakoli načrtnega vlaganja v krepitev družbene sposobnosti eden od vzrokov za gospodarsko stagnacijo in razvojno zaostajanje za naprednimi grškimi Ciprčani, s tem pa potrjuje tudi drugo hipotezo diplomskega dela. Vendar pa ima mednarodna izolacija TRSC veliko večji pomen za razvojno zaostajanje njihovega gospodarstva, kot se to razume iz druge in tretje hipoteze. V odločilnem letu 2003 je bilo odprtje zelene meje glavni vzrok za začetek pospešenega razvojnega dohitevanja TRSC, še mnogo višje stopnje rasti pa je prineslo postopno priznavanje možnosti neposrednega trgovanja s tujino, torej popuščanje mednarodnega embarga po sicer propadlem referendumu konec aprila leta 2004. V tem obdobju ni bilo nobenih posebnih razvojnih ukrepov vlade TRSC ali institucionalnih sprememb (razen prispevkov mednarodnih razvojnih programov BDP in PFF k družbeni sposobnosti), katerim bi lahko pripisali izredno povečanje gospodarske rasti.

V zaključni misli opozarjam na nevarnost prenašanih predvidevanj o zagotovljeni ekonomski konvergenci TRSC zgolj na podlagi odprave mednarodne izolacije in embarga, saj se pojavlja pomembno vprašanje vzdržnosti trenutne »pobesnele« gospodarske rasti. Potrebne so poglobljene ekonomske analize o njenih posledicah na različne ekonomske subjekte pa tudi na samo družbeno sposobnost turškociprskega gospodarstva. V vsakem primeru pa bo krepitev družbene sposobnosti pripomogla k preoblikovanju te rasti v trajnostno visoko rast, ki bo lahko omogočila dokončno

ekonomsko konvergenco. S tem potrjujem še tretjo hipotezo diplomskega dela ter menim, da bi turški Ciprčani lahko pospešili proces krepitve družbene sposobnosti z zgledovanjem po južnociprskih razvojnih izkušnjah in učinkovitim prevzemanjem *acquis communautaire*. S korenitim izboljšanjem družbene sposobnosti bi turškim Ciprčanom glede na Abramovitzova teoretična izhodišča v prihodnosti lahko celo uspelo doseči razvojno prehitevanje. Ker se je Abramovitzov koncept družbene sposobnosti učinkovito dokazal na primeru grškega dela Cipra, ne vidim razloga, zakaj ne bi uspel tudi na njegovem severu. Če bodo procesi izboljševanja družbene sposobnosti potekali usklajeno, na podlagi pametnega in razvojno usmerjenega upravljanja gospodarstva in družbe ter s podporo mednarodne skupnosti, se za prihodnost turških Ciprčanov ni bati. Močna družbena sposobnost bo pospešila gospodarski napredek in rast, uspešna ekonomska konvergenca pa bo pomemben povod za združitev otoka v en sam državni in gospodarski sistem. Tako se zna ciprska razvojna pot kmalu ponovno združiti iz dveh v eno, česar si intimno želijo tako grški kot turški prebivalci prelepega sredozemskega otoka Cipra.

Prepričana sem, da je upoštevanje koncepta družbene sposobnosti potrebno za razvojno-ekonomske analize, kljub temu da v ekonomsko-družbenih teorijah še ni dokončno našel svojega mesta zaradi svoje pomanjkljive definiranosti in metodološke nerazdelanosti. Njegova osnovna logika je praktično neizpodbitna – razvojno zaostajajoče družbe bodo gospodarsko uspešnejše, če bodo uspele identificirati njim in njihovi stopnji razvoja najprimernejše tehnologije, jih znale prevzeti od razvitejših gospodarstev in jih učinkovito implementirati ter kar jih najboljše izkoristiti za preskakovanje svojega zaostanka za vodilnimi gospodarstvi. Vse naštetu pa je odvisno od stopnje družbene sposobnosti posamezne družbe. Razhajanja se pojavijo le ob vprašanju, kolikšno težo ima družbena sposobnost med ostalimi razlogi za ekonomsko konvergenco zaostajajočih družb s tehnološko razvitejšimi gospodarstvi. Odgovor na to vprašanje pa bo prinesel čas in nadaljnje ekonomske analize.

8. VIRI

8.1 PRIMARNI VIRI

- ◆ Proposal for a Council Regulation establishing an instrument of financial support for encouraging the economic development of the Turkish Cypriot community.
Dokument Evropskega sveta EU. Dostopno na:
[http://www.moi.gov.cy/moi/pio/pio.nsf/All/53476C94907DDB94C2256ED00039E61C/\\$file/040707financial_instrumentFINAL_without_FIFI.pdf?OpenElement](http://www.moi.gov.cy/moi/pio/pio.nsf/All/53476C94907DDB94C2256ED00039E61C/$file/040707financial_instrumentFINAL_without_FIFI.pdf?OpenElement)
(9.11.2005).
- ◆ Proposal for a Council Regulation on special conditions for trade with those areas of the Republic of Cyprus in which the Government of the Republic of Cyprus does not exercise effective control. *Dokument Evropskega sveta EU.*
[http://www.moi.gov.cy/moi/pio/pio.nsf/All/5F426C7A9A4079FEC2256ED00039CA1D/\\$file/040707_direct_trade_regulation_FINAL.pdf?OpenElement](http://www.moi.gov.cy/moi/pio/pio.nsf/All/5F426C7A9A4079FEC2256ED00039CA1D/$file/040707_direct_trade_regulation_FINAL.pdf?OpenElement) (9.11.2005).
- ◆ Commission Decision on the authorization of the Turkish Cypriot Chamber of Commerce according to the Article 4 (5) of Council Regulation (EC) No 866/2004, draft. *Dokument Evropske komisije EU.*
[http://www.moi.gov.cy/moi/pio/pio.nsf/All/85ABD28ED9FA6CB1C2256ED000393244/\\$file/040628_TCCC_authorization.pdf?OpenElement](http://www.moi.gov.cy/moi/pio/pio.nsf/All/85ABD28ED9FA6CB1C2256ED000393244/$file/040628_TCCC_authorization.pdf?OpenElement) (9.11.2005).
- ◆ Cyprus showing map of population movements between 1963-1974. Zunanje ministrstvo Turške republike Severni Ciper, Oddelek za odnose z javnostmi,
<http://www.trncinfo.com/TANITMADAIRESI/2002/ENGLISH/DOCUMENTS/24.htm> (18.11.2005).
- ◆ Treaty of Alliance between the Republic of Cyprus, Greece and Turkey. Dostopno: *The Cyprus Conflict, An Educational Web Site*, <http://www.cyprus-conflict.net/Treaties%20-1959-60.htm> 20.11.2005
- ◆ Treaty of Guarantee. Dostopno: *The Cyprus Conflict, An Educational Web Site*, <http://www.cyprus-conflict.net/Treaties%20-1959-60.htm> (20.11.2005).
- ◆ Basic structure of the Republic of Cyprus. Dostopno: *The Cyprus Conflict, An Educational Web Site*, <http://www.cyprus-conflict.net/Treaties%20-1959-60.htm> (20.11.2005).

- ◆ Treaty of Lausanne, 24.7.1923. Dostopno: *The Cyprus Conflict, An Educational Web Site*, http://www.cyprus-conflict.net/treaty_of_lausanne.htm (18.12.2005).
- ◆ Resolucija Generalne skupščine Združenih narodov o ciprskem vprašanju, A/RES/37/253. *Dokumenti OZN*, <http://www.un.org/documents/ga/res/37/a37r253.htm> (19.12.2005).

8.2 SEKUNDARNI VIRI

- ◆ Abramovitz, Moses (1986) *Catching Up, Forging Ahead and Falling Behind*. *Journal of Economic History* 46(2), 385-406.
- ◆ Abramovitz, Moses (1995) *The Elements of Social Capability*. V Bon Ho Koo in Dwight H.Perkins (ur.) *Social Capability and Long-Term Economic Growth*. 19-47. London: Macmillan Press.
- ◆ Akgün, Mensur, Ayla Gürel, Mete Hatay in Sylvia Tiryaki (2005) *Quo vadis Cyprus?* TESEV Working Paper. Turkish economic and Social Studies Foundation, www.tesev.org.tr/etkinlik/QuoVadisCyprus.pdf (15.10.2005).
- ◆ Altınay, Levent, Hasan A. Bicak in Mehmet Altınay (2005) *Uncertainty and Tourism Development: The Case of North Cyprus*. *Anatolia - An International Journal of Tourism and Hospitality Research* 16(1), 27-38.
- ◆ Arslan, Kaya (2005) *Integrating North Cyprus into the EU*. *Turkish Policy Quarterly* 4(4). Dostopno: http://www.turkishpolicy.com/default.asp?show=winter_2005_Arslan (20.2.2006).
- ◆ Atasoy, Seymen (2003) *Cyprus, Turkey, and the EU: The Need for A Gradual Approach*. *Brown Journal of World Affairs* X(1), 257-67. Dostopno: <http://www.watsoninstitute.org/bjwa/archive/10.1/Cyprus/Atasoy.pdf> (15.10.2005).
- ◆ Ayres, Ron (2003) *The Economic Costs of Separation: The North-South Development in Cyprus*. *Ekonomia – The Journal of the Cyprus Economic Society* 6(1), 39-52. Demetriades, Panicos, Meyrem Duygun Fethi in Sami Fethi (2003) *Convergence and the Cypriot Economies: Time Series Theory and Evidence, 1977-2000*. *Ekonomia – The Journal of the Cyprus Economic Society* 6(1), 19-38.
- ◆ Bajec, Anton et al. (2000) *Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ)*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti (SAZU) in Znanstvenoraziskovalni

center SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša. Spletna postavitev <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html> (3.2.2006).

- ◆ Balkır, Canan (2005) The Turkish-Cypriot Business Community as a Politico-Economic Actor searching for a Solution. *Turkish Policy Quarterly* 4(4). Dostopno: http://www.turkishpolicy.com/default.asp?show=winter_2005_Balkır (22.2.2006).
- ◆ Biçak, Hasan A. in Unal Akifler (1998) *Two economies on an island: An assesment of macroeconomic and social indicators of Turkish Cypriot and Greek Cypriot economies*. Second International Congress of Cyprus Studies. Gazimagosa: Eastern Mediterranean University.
- ◆ Biçak, Hasan A. (1999) Accession of Cyprus to the European Union. Nikozija: European Research and Information Center. Dostopno: <http://www.emu.edu.tr/~eric/Papers1.htm#3.1> (20.2.2006).
- ◆ Bučar, Bojko (1984a) Študije posebnih primerov: Ciper. V Petrič, Ernest (ur.) *Pravica do samoodločbe: mednarodni vidiki*. Maribor: Obzorja. 185-99.
- ◆ Bučar, Bojko (1984b) Pravica narodov do samoodločbe na primeru republike Ciper. *Teorija in praksa* 21(7-8), 822-34.
- ◆ Bučar, Maja (2001) *Razvojno dohitevanje z informacijsko tehnologijo?* Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- ◆ Bučar, Maja (2003) Tehnologija, izbira tehnike in tehnološki-tehnični napredek. V Rojec, Matija in Maja Bučar, ur. *Odnosi Sever-Jug*. Študijsko gradivo, II. del. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- ◆ Canefe, Nergis (1998) Communal Memory and Turkish Cypriot National History. *The Cyprus Conflict, An Educational Web Site*, <http://www.cyprus-conflict.net/canefe,%20pt%202.htm> (12.10.2005).
- ◆ Clague, Christopher, Phillip Keefer, Stephen Knack in Mancur Olson (1997) Institutions and Economic Performance: Property Rights and Contract Enforcement. V Christopher Clague (ur.) *Institutions and Economic Development*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- ◆ Dahlman, Carl J. in Richard Nelson (1995) Social Absorption Capability, National Innovation Systems and Economic Development. V Bon Ho Koo in Dwight H.Perkins (ur.) *Social Capability and Long-Term Economic Growth*. 82-122. London: Macmillan Press.

- ◆ Doob, Leonard (1986) Cypriot Patriotism and Nationalism. *Journal of Conflict Resolution* 30(2), 383-96.
- ◆ Dore, Ronald (1989) Latecomers' Problems. *The European Journal of Development Research* 1(1), 100-107.
- ◆ Dyker, David in Slavo Radošević (2001) Building Social Capability for Economic Catch-up: The Experience and Prospects of the Post-socialist Countries. *Innovation: The European Journal of Social Sciences* 14(3), 219-37.
- ◆ Eichengreen, Barry, Riccardo Faini, Jürgen von Hagen in Charles Wyplosz (2004) Economic Aspects of the Annan Plan for the Solution of the Cyprus Problem. *Report to the Government of the Republic of Cyprus*.
<http://hei.unige.ch/news/files/rapportchypre.pdf> (20.12.2005).
- ◆ Engerman, Stanley L. in Kenneth L. Sokoloff (2005) Institutional and Non-Institutional Explanations of Economic Differences. V Claude Menard in Mary M. Shirley (ur.) *Handbook of New Institutional Economics*, 639-66. Dordrecht: Springer.
- ◆ Fornazarič, Milena (1985) *Samoodločba narodov na primeru Cipra*. Diplomsko delo. Ljubljana: FSPN.
- ◆ Fries, Steven (2004) Economic Transformation, Investment and Finance: Lessons from the Post-Communist Transition. Predstavljeno na »Finance and Investment in North Cyprus – Integration and Convergence Panel« Oxford: Wolfson College.
- ◆ Hajispyrou, Soteroula in Panos Pashardes (2003) The Economic Effects of the 1974 Events on the Greek Cypriots. *Ekonomia – The Journal of the Cyprus Economic Society* 6(1), 72-94.
- ◆ Hämäläinen, Timo J. (2003) *National competitiveness and economic growth: the changing determinants of economic performance in the world economy*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- ◆ Hudson, John in Marina Dymiotou-Jensen (1989) *Modelling a Developing Country: A Case Study of Cyprus*. Aldershot: Gower Publishing Company.
- ◆ Hurwicz, Leonid (1995) Social Absorption Capability and Development. V Bon Ho Koo in Dwight H. Perkins (ur.) *Social Capability and Long-Term Economic Growth*. 123-141. London: Macmillan Press.
- ◆ Iliev, Peter in Louis Putterman (2005) *Social Capability, History and the Economies of Communist and Post-Communist States*. Working Paper št. 2005-04. Providence:

Brown University Department of Economics,

www.econ.brown.edu/students/Peter_Iliev/2005-04_paper.pdf (12.2.2006).

- ◆ Kanol, Bulent (2004) Finance and Investment in North Cyprus stimulating 'Institutional Convergence' for a Federal Solution. Predstavljeno na »*Finance and Investment in North Cyprus – Integration and Convergence Panel*« Oxford: Wolfson College. Dostopno na: <http://www.wolfson.ox.ac.uk/ncyprus/WCW-BK-WD.pdf> (20.12.2005).
- ◆ Kondonassis, Alex J. in Birol Yesilada (1991) *A Country Study: Cyprus - Economy*. Washington: The Library of Congress, <http://memory.loc.gov/frd/cs/cytoc.html> (5.7.2005).
- ◆ Kyle, Keith (1984) The economic consequences of the 1974 conflict. *The Cyprus Conflict, An Educational Web Site*, http://www.cyprus-conflict.net/economic_conseq_of_1974%20-%20kyle.htm (12.10.2005).
- ◆ Leicht, Justus (2004) *Change of government following elections in North Cyprus*. <http://www.wsws.org/articles/2004/jan2004/cypr-j13.shtml> (20.2.2006).
- ◆ Noë, Willem in Max Watson (2005) Convergence and Reunification in Cyprus: Scope for a Virtuous Circle. *ECFIN Country Focus* 2(3), http://europa.eu.int/comm/economy_finance/publications/country_focus/2005/cf03_2005en.pdf (20.12.2005).
- ◆ Ozay, Mehmet (2004) Required Investment for Convergence of Growth Rates and Incomes per capita in a possible Federal Cyprus: A Harrod-Domar Model, 2005-2025. Predstavljeno na »*Finance and Investment in North Cyprus – Integration and Convergence Panel*« Oxford: Wolfson College.
- ◆ Ozcelik, Sezai (2000) An Analysis of the Cyprus Conflict with a Psychoanalytical Approach. Predstavljeno na »*Consortium on Peace Research, Education and Development (COPRED) and the Peace Studies Association (PSA) Joint Conference*», Austin: University of Texas. Dostopno: *The Journal of Turkish Weekly*, <http://www.turkishweekly.net/articles.php?id=96> (20.11.2005).
- ◆ Patrick, R. A.. (1976) *Political Geography and the Cyprus Conflict*. Ontario: University of Waterloo. 3. poglavje: *Inter-communal Violence, 1963-1964*, <http://www.cyprus-conflict.net/Patrick-chp%203.htm> (15.10.2005).

- ◆ Poulos, P. (ur.) Economic and Social Indicators 2003. Nikozija: Planning Bureau, <http://www.planning.gov.cy/planning/planning.nsf/Main?OpenFrameSet> (21.2.2006).
- ◆ Rojec, Matija in Maja Bučar, (2003) *Odnosi Sever-Jug*. Študijsko gradivo, I. del. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- ◆ Rodrik, Dani (1999) *Institutions for High-Quality Growth: What They Are and How to Acquire Them*. IMF Conference on Second Generation Reforms, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/seminar/1999/reforms/rodrik.htm> (17.2.2006).
- ◆ Rotberg, Robert I. (2003) *Cyprus after Annan: Next Steps Toward a Solution*. WPF Report 37. Cambridge, MA: BCSIA Program on Intrastate Conflict, World Peace Foundation, http://bcsia.ksg.harvard.edu/BCSIA_content/documents/WPF37CyprusafterAnnanBCSIA.pdf (13.10.2005).
- ◆ Rowen, Henry S. (1999) *Catch-Up: Why Poor Countries are Becoming Richer, Democratic, Increasingly Peaceable, and Sometimes More Dangerous*. Stanford University: Asia/Pacific Research Center.
- ◆ Senjur, Marjan (1991) *Gospodarski razvoj in razvojna ekonomika*. Ljubljana: Didakta.
- ◆ Sočan, Lojze (2004) Simulacije trajnostnega razvoja. Delovno poročilo št. 3, Metodološke osnove za preučevanje družbenega razvojnega okolja. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- ◆ Soete, Luc (1985) International Diffusion of Technology, Industrial Development and Technological Leapfrogging. *World Development* 33(13), 409-422.
- ◆ Souter, David (1984) An Island Apart: a review of the Cyprus problem. *Third World Quarterly* 6(3), 657-74.
- ◆ Stavri, George (2005) An Economic Vision for Cyprus: The Greek Cypriot Experience. *Turkish Policy Quarterly* 4(4). Dostopno: http://www.turkishpolicy.com/default.asp?show=winter_2005_Stavri#_ftn1 (22.2.2006).
- ◆ Stavrinides, Zenon (1976) *The Cyprus Conflict: National Identity and Statehood*. Nikozija: Loris Stavrinides Press. Strani 55-87. Dostopno: *The Cyprus Conflict, An Educational Web Site*, <http://www.cyprus-conflict.net/zenon%20-%20part%202.htm> (12.11.2005) in <http://www.cyprus-conflict.net/zenon,%201963-74.htm> (12.11.2005).

- ◆ Theophanous, Andreas (2002) Constitutional Framework, Economic Structure and the Viability of the State. *Cyprus Mail*. Nikozija.
<http://www.rcenter.intercol.edu/2005/articles/article01-en.htm> (11.2.2006).
- ◆ Theophanous, Andreas (2004) *The Republic of Cyprus as a Member State of the EU and the Solution of the Cyprus Problem*. Študija. Nikozija: Research and Development Center Intercollege.
<http://www.rcenter.intercol.edu/2005/articles/study02-en.htm> (11.2.2006).
- ◆ Theophanous, Andreas (2005) One year after: Which way for Cyprus? *In Depth - Bimonthly Electronic Newsletter* 2(3). Nikozija: Research and Development Center Intercollege. <http://www.rcenter.intercol.edu/2005/articles/article03-en.htm> (11.2.2006).
- ◆ Theophanous, Andreas (2005) Cyprus' Accession to the EU and the Economic Challenges. *In Depth - Bimonthly Electronic Newsletter* 2(6). Nikozija: Research and Development Center Intercollege.
<http://www.rcenter.intercol.edu/Newsletter/issue11/art3.htm> (11.2.2006).
- ◆ Tükenmez, Mine, Cenk Akkaya in Nilgun Kutay (2005) *Economic Development in Small Island States (SIDs) And Integration to International Financial Markets: A Case of Cyprus*. Buca-Izmir: Dokuz Eylul University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, <http://irdf.org/events/wfsids/virtual/theme8.htm#top> (13.10.2005).
- ◆ Ugur, Mehmet (2003) Mind the Gap: Unification, EU Membership and Regional Disparity in Cyprus. *Ekonomia – The Journal of the Cyprus Economic Society* 6(1), 53-71.
- ◆ Verspagen, Bart (1999) A Global Perspective on Technology and Economic Performance. V David A. Dyker in Slavo Radošević (ur.) *Innovation and Structural Change in Post-Socialist Countries: a Quantitative Approach*. Dordrecht: Kluwer.
- ◆ Vezočnik, Lojze (1972) Ciperska neodvisnost, enotnost in samoodločba. *Teorija in praksa* 9(2), 311-17.

8.2.1 INTERNETNI VIRI

- ◆ Internet 1:

- The Cyprus Problem: Cyprus-EU*. Cambridge: Hellenic Resources Institute.
http://www.hri.org/Cyprus/Cyprus_Problem/europeanunion.html (15.10.2005).
- ◆ Internet 2:
Cyprus as an International Business and Financial Centre. Spletna stran Vlade Republike Ciper.
<http://www.cyprus.gov.cy/cyphome/govhome.nsf/Main?OpenFrameSet> (6.10.2005).
 - ◆ Internet 3:
Background note: Cyprus. Spletna stran Zunanjega ministrstva ZDA.
<http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/5376.htm> (20.2.2006).
 - ◆ Internet 4:
Turkish Cypriots under Embargo - Impact of the Embargoes. Spletna stran NGO Embargoed. <http://www.embargoed.org/embargoes.php> (20.2.2006).
 - ◆ Internet 5:
Cyprus: Turkish Cypriot economy on the growth track. Spletna stran informacijske agencije Reporter. http://reporter.gr/fulltext_eng.cfm?id=50530150326 (20.12.2005).
 - ◆ Internet 6:
 Jack Straw: Recognition of Turkish Cypriot State's Possibility Arises. *Turkish Weekly*, 10.2.2006. <http://www.turkishweekly.net/news.php?id=25749> (24.2.2006).
 - ◆ Internet 7:
UNDP in Cyprus. United Nations Development Programme. Spletni strani:
<http://mirror.undp.org/cyprus> (17.10.2005) in
<http://www.unopspmu.org/overview.htm> (17.10.2005).
 - ◆ Internet 8:
 UNDP United Nations Office for Project Services, Partnership for Future. Spletna stran: <http://www.undp-unops.org> (17.10.2005).
 - ◆ Internet 9:
Cyprus – The Development Challenge. USAID spletna stran:
<http://www.usaid.gov/policy/budget/cbj2005/ee/cy.html> (15.10.2005).
 - ◆ Internet 10:
CIA Factbook 2006. Spletna stran:
<https://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/cy.html> (24.08.2006).

PRILOGE

SEZNAM PRILOG

Priloga A

Osnovni kronološki mejniki v zgodovini otoka Cipra

Priloga B

Tabela 3: Glavni družbeni kazalci v Republiki Ciper v letih 1960, 1966 in 1971

Priloga C

Tabela 4: Povprečna letna stopnja rasti BDP in njenih komponent, Republika Ciper (1960–97)

Priloga D

Tabela 5: Sektorska porazdelitev grških in turških Ciprčanov v letu 1963

Priloga E

Tabela 6: Nekateri značilnosti vladnega sektorja v TRSC (v % BDP)

Priloga A

Osnovni kronološki mejniki v zgodovini otoka Cipra

1500–1450 p.n.š.	hetitska nadvlada
1450–1000 p.n.š.	egipčanska dominacija
1200–1000 p.n.š.	prihod grških kolonialnih naseljencev
1000–850 p.n.š.	dorska doba
850–750 p.n.š.	preporod pod feničansko oblastjo
750–568 p.n.š.	asirska prevlada
568–525 p.n.š.	egipčanska nadoblast
525–333 p.n.š.	perzijska okupacija
333–58 p.n.š.	helenska prevlada, oblast Aleksandra Velikega
58 p.n.š.–395	rimski imperij
395–649	bizantinski imperij
649–965	»mračna doba« - otok postane fronta med Bizancem in Otomanskim imperijem
965–1191	pozno-bizantinska doba
1191–1192	oblast Riharda Levjesrčnega in Križarjev
1192–1489	Ciper obvladuje francoska dinastija Lusitancev
1489–1570	dominacija Beneške republike
1570–1878	Otomanski imperij
1878–1925	Ciper upravlja Velika Britanija (obrambno zavezništvo s Turčijo)
1925–1960	Ciper je britanska kronska kolonija, po 1950 vzniknejo nemiri in terorizem
16.08.1960	neodvisna ustavna Republika Ciper
13.12.1963	nasilni nemiri in zlom ustavne ureditve
15.07.1974	državni udar grških vojaških oficirjev
22.07.1974	turška vojaška intervencija in okupacija 37 % ozemlja
13.02.1975	Turška federalna država Ciper
15.11.1983	Turška republika Severni Ciper
04.07.1990	Republika Ciper zaprosi za članstvo v Evropski uniji
01.05.2004	Republika Ciper postane polnopravna članica Evropske unije

Priloga B

Tabela 3: Glavni družbeni kazalci v Republiki Ciper v letih 1960, 1966 in 1971

	1960	1966	1971
1. Zdravstveni pogoji:			
(a) Pričakovana življenjska doba ob rojstvu (število let)	66,2	70,5	72,8
(b) Stopnja umrljivosti dojenčkov (na 1000 rojstev)	29,9	26,4	25,3
(c) Letna stopnja smrtnosti (na 1000 prebivalcev)	5,6	5,8	6,4
(d) Število prebivalcev na zdravnika	1467	1317	1179
2. Izobraževalni standardi:			
(a) % šoloobveznih otrok vpisanih v osnovno šolo	88	93	94
(b) % najstniških otrok vpisanih v srednjo šolo	48	45	72
(c) Število višje- in visokošolskih študentov (na 1000 prebivalcev)	-	10,6	17,9
3. Bivanjske razmere:			
(a) Povprečno število oseb na sobo			
(i) urbana naselja	1,21	-	0,84
(ii) ruralno okolje	1,36	-	1,02
(b) Odstotek bivališč s tekočo vodo (znotraj ali zunaj)			
(i) urbano okolje	95,3	-	100
(ii) ruralno okolje	16,2	-	91,8
(c) Odstotek bivališč s kopalnico			
(i) urbano okolje	53,1	-	76
(ii) ruralno okolje	10,5	-	23,7
(d) Odstotek bivališč s straniščem na izplakovanje			
(i) urbano okolje	52,6	-	58,6
(ii) ruralno okolje	5,2	-	29
(e) Odstotek vasi z dostopom do elektrike	15,3	50,3	81,5
4. Drugi izbrani kazalci:			
(a) Število oseb na radijski sprejemnik	10	4,3	3,7
(b) Število oseb na televizor	625	28,7	11
(c) Število oseb na telefon	52,6	19,8	13,1
(d) Število oseb na cestno vozilo	14	10,3	6,9
(e) ceste na kvadratno miljo (v miljah)	1,13	1,25	1,37

Vir: Stavrinides (1976)

Priloga C

Tabela 4: Povprečna letna stopnja rasti BDP in njenih komponent, Republika Ciper (1960–97)

Obdobje	BDP	Investicije	Potrošnja	Uvoz	Izvoz	Javna poraba	
Pred 1974: 1960-73	7,4	11,0	7,3	10,4	10,2	1,5	
Vojna: 1974-75	-17,9	-29,9	-15,2	-21,3	-25,2	11,0	
Po vojni: 1976-97	6,7	8,2	6,9	9,3	10,3	6,5	
5-letna obdobja:	1960-65	7,8	15,5	6,1	7,8	10,4	0,2
	1966-70	7,3	7,3	9,3	12,3	10,8	-0,8
	1971-75	-3,1	-6,1	-2,6	-1,4	-4,7	8,8
	1976-80	11,5	22,3	11,5	20,3	21,2	6,1
	1981-85	5,7	2,1	6,2	6,5	8,8	5,0
	1986-90	6,9	5,3	6,7	8,4	10,0	11,8
	1991-97	3,8	4,6	4,2	4,1	3,8	4,0
Celotno obdobje: 1960-97	5,6	7,2	5,8	8,0	8,4	5,0	

Vir: Hajispyrou in Pashardes (2003: 72)

Priloga D

Tabela 3: Sektorska porazdelitev grških in turških Ciprčanov v letu 1963

	Grški Ciprčani	Turški Ciprčani
Lastništvo zemlje (brez državne zemlje)	79,3	20,7
Kmetijska proizvodnja	87,4	12,6
Proizvodnja citrusov	90,0	10,0
Živinoreja	86,0	14,0
Industrijska proizvodnja	93,8	6,2
Uvoz	96,1	3,9
Izvoz	99,5	0,5
Skupni prihodki davka na osebni dohodek	94,1	5,9
Poraba elektrike	93,9	6,1
Zdravniki	86,1	13,9
Zobozdravniki	81,3	18,7
Farmacevti	91,6	8,4

Vir: Stavrinides (1976)

Priloga E

Tabela 5: Nekatere značilnosti vladnega sektorja v TRSC (v % BDP)

	1977	1980	1985	1990	1995	1997
Skupni prihodki	16,8	11,4	16,9	25,2	24,0	29,1
Skupna poraba	31,2	24,0	36,1	33,9	38,8	42,4
Za:						
- plače in honorarje	14,5	11,2	13,6	13,4	15,7	15,0
- socialne transferje	7,5	6,0	12,2	11,8	16,5	16,4
- naložbe	2,4	2,3	5,1	4,8	2,4	5,2
Proračunski deficit	14,7	12,6	19,2	9,2	14,8	13,3
Financiranje iz:						
- posojil	9,6	8,9	9,9	5,4	11,1	2,9
- tuje pomoči	5,1	3,7	9,3	3,3	3,7	10,4

Vir: Ugur (2003: 62), povzeto iz TRSC Državne organizacije za načrtovanje (1998: 31)